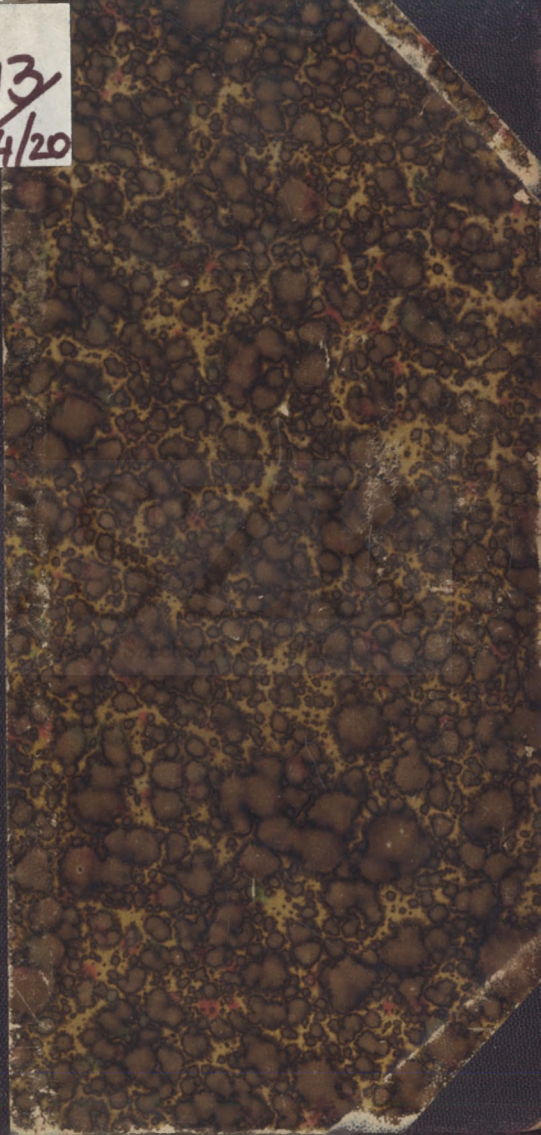

14.993
4/20

AZ ATHENAEUM OLVASÓIÁRA

KÖTELES PÉLDÁNY
A MAGY. NEMZETI MŰZEM RÉSZÉRE

BŰNÖS SZERELEM.

*

—> REGÉNY. <—

IRTA

PAUL BOURGET.

FORDITOTTA

TÓTH BÉLA.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1896.

OSZK

230

14993/4/20

~~25.443~~

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló
1896. év. 778. sz.

I.

Bosszú!

Erre gondolt a boldogtalan Hélène, mikor hazatért a rue Lincolnból. A hirtelen csapás, mely érte, sokkal nagyobb volt, semhogy más érzelem maradhatott volna lelkében a folytonos, gyilkos fájdalomnál. Ebédnél, este, aztán éjtszaka, mikor egyedül volt sötét szobájában és nem tudott aludni; másnap reggel és a többi éjtszaka, a többi nap, két hétig, szüntelenül csak azt a kétségtelen valóságot látta kegyetlen és szakadatlan igazságában, hogy kedvese nem szerette őt soha!...

Egy perczig sem? — Egy perczig sem, mert mikor először bírta, azt hitte, hogy a de Varades meg a többiek régi szeretőjét bírja. Most már értette Armand fanyar mosolygását, szárazságát, némaságát, bizalmatlanságát és valója fölháborodott a gyilkos igazságtalanság ellen, mikor egybe vetette, mit adott és mit kapott.

Haj, szerelmes álmaj, nemes örültsége, bálványozó rajongása, áldozatai, melyeket örömet tett, csakhogy boldogítsa szeretttét, — mindez egy hazudságba veszett, ürességbe veszett, épp oly hiába,

mint a széltől sodrott falevelek a régi kert fáin alatt, a hol együtt sétáltak, — haszontalanul, mint a porszemek, a melyek a napsugárban tánczoltak, a kis lakás ablakánál, a szerelemben eltöltött délutánokon. — Hát csakugyan szerelemben teltek el azok a délutánok? Igen, ő mélyen, örülten szerette azt az embert és, ó, jaj, csak azért, hogy olyan asszonynak tartsák, a ki egyik kalandból a másikba megy s a ki olyan gyűjteményt csinál szeretőkből, mint legyezőkből, vagy csecsebecséből. Ezt az igazságtalanságot nem bírta elviselni. Szenvedés volt, hogy Armandt nem láthatja többé ama tragikus jelenet után. Alfred levelet kapott barátjától, hogy fontos ügyek miatt távoznia kell egy időre Párisból, — igen, Armand elvesztése fájdalom volt, de e fájdalom ellen maradt egy fegyvere, a megvetés ez ember szívbéli hitványsága, leleplezett önzése iránt. De hogyan bírja megszokni a szíve, hogy ilyen gonosz az, a kit úgy szeretett! Ha Armand hirtelen és rútul szakít vele, de elismeri, hogy szerették, nem gyötrődött volna ennyire. De ez asszony mártiromsága, türhetetlen mártiromsága az volt, hogy szerelmét nemcsak viszonztatni, de még megértetni sem bírta. Olyan volt, mint az elítélt, a ki szívesen hal meg, de a kinek az a legborzasztóbb büntetése, hogy halála előtt nem kiálthatja: ártatlan vagyok! Armand dölyfösen éreztette vele férfiu becsületének megsértődését. Mert hiszen e becsületnek áldozta fel őt. Ó, ha Armand szerette volna

őt, olcsóbban adta volna ezt a becsületet, mint a hogy ő olcsón adta a magáét! De hogyan szeret-hette volna őt, mikor már az első pillanattól fogva hazug nőnek ítélte. Hélène azt mondta Armandnak: őrizkedtem tőled; az meg elgondolta magában: de Varades után. Szerelmének ezer bizonyítéka kárba veszett ezen a törhetetlen meggyőződésen; pedig ez a szerelem oly igaz volt, mint az élete, mely csak akkor kezdődött, mikor megismerte Armandt; és hallotta kedvesének szavát: »Mind a ketten eléggé tapasztaltak voltunk. Vagy azt hiszi ön, hogy nem ismerem a multját? . . .«

Mily igazságtalanság, mily ocsmány igazságtalanság! Szive vérzett e gondolattól, járt, kelt, emésztő lázában, nem talált többé nyugalmat égő feje, vérző szive számára és minden összeelegyedett lelkében, a kétségbeesés, hogy boldogsága örökre elveszett a fájdalom, hogy kedvesét nem láthatja, a düh, hogy balul ismerték legigazabb, legnemesebb érzelmét.

Nem bírta bánni, hogy a nagy csalódásnak ez órája előtt a kegyetlen Armandé volt. A szerelem, a fönséges szerelem vitte erre. A fönséges szerelem! . . . »Nem«, kiáltotta most, »az örült, a vak szerelem!« — És csak járt, csak járt a szobában föl s alá, mint a vadállat a ketreczben, s mint valami megdönthetetlen falba, mindig ebbe a gondolatba ütközött: »Minek így szeretni? Minek így szeretni? Ó, hazugság, hazugság, hazugság! . . .«

A mi halálos vergődésében még jobban izgatta, férjének gyöngéd és alkalmatlan gondoskodása volt. Alfred nem is gyanitva a drámát, mely a beteg lélekben folyik, ilyesmiket mondott neki, csupa kedveskedésből:

— »Mihelyt elérkezik a szabadságom, utazni fogunk. Talán Armand is velünk jön . . .«

Vagy:

— »Különös, hogy Armandról nincs semmi hír. Nem irt neked?«

— »Nem«, felelt az asszony.

Chazel most szemrehányásokat tett magának azért, hogy barátját kérdőre vonta; meg volt győződve, hogy Armand csak azért utazott el, hogy ő ne féltékenykedjék tovább. Szomoruan gondolt feleségére, egyre kevésbbé értette és elgondolta magában, hogy Armand eltávolításával őt egyetlen szórakozásától fosztotta meg. Hélène hiuságát ellenben sértette, hogy férje így bizik benne; ez bántón ellenkezett kedvesének szörnyü bizalmatlanságával. A közös utazás tervét, melyet Alfred emlegetett, ő is szívesen forgatta a fejében egykor. Egyszerre föltárult előtte mi minden lehetett volna: boldog nyári hónapok, folytonos benső öröm. Együtt éltek volna a tenger partján normandiai faluban, a hol a fák egész a kék habokig zöldelnek. Talán meglátogatták volna együtt Olaszország ama városait, melyeknek már csak a neve is napsugaras boldogságot ígér . . . És most ime minden fagyos, magányosság,

elhagyatottság! Armand a szakítás óta nem irt neki levelet, nem egy irgalmas sort sem. De miért is sajnálkoznék ő rajta az az ember? Alkalmasint azt hiszi, hogy már megvigasztalódott valaki másnak a karjában. Hiszen föltette róla, hogy már a Varades kedvесе volt. Két szerető, három szerető, tiz szerető, — az egészen mindegy, mikor valakinek egy-nél több volt.

Az igazságtalanság e fájó érzése napról napra égetőbb lett benne és e fájdalomból egy beteges, örült gondolat fakadt, a mely azonban egy kicsit mégis csillapította szívének kétségbeesett dühét. Igen, a gyötrelem ez óráiban az a bűnös gondolata támadt, hogyha már képesnek itélték oly ocsmány dolgokra, azokat a dolgokat csakugyan el is fogja követni, hogy hasonló legyen ahhoz a képhez, a melyet Armand róla alkotott: a csélcsap, kikapós asszonyhoz.

Néha a lélek is akar öngyilkos lenni, elveszni. Vannak pillanatok, mikor minden áron meg kell gyilkolnunk, hogy mások legyünk. Főkép az igazságtalanság idézi elő e válságokat, melyek rejtelmesekek, de oly szükségesek és természetesekek, hogy még a gyermekek és az állatok is alája vannak vetve. Vajjon nem válik e rossz a legjobb is, ha megverik, mikor nem érdemelte meg? Mentől jobban érezte Hélène, hogy ferdén itélték őt meg, annál szörnyűbb erő üzte, hogy az ellentéte legyen annak, a mi egykor volt. Szédülés fogta el, a

lealacsonyodásnak valóságos őrjöngése. »Bolond, a kinek szive van . . .« mondta magában.

Elfogta a romlásnak ama vágya, mely minden teremtményben egyszerre támad föl a szerelem érzékével. Rendszeresen rontani kezdte benső valóját, mint azok az emberek, a kik hasonló körülmények között leisszák magukat és mintegy kötelességből töltik magukba az italt, bár undorodnak tőle. Hélène-en valami különös ideges vidámság kezdett látszani. Ez ideig gyűlölte a léha beszédek; most pedig szeretett mindig a szerelem dolgairól csevegni, még pedig a legegyszerűsebb czélzásokkal. Összegyűjtötte asztalán mindazokat a könyveket, melyről azt hallotta, hogy az utóbbi évek legmerészebb irodalmi jelenségei. A mulatásnak valóságos dühe fogta el; minden este színházba hurczolta Alfredet és rendkívüli érdeklődéssel készült Malhoureék jelmezbájljára; a ruhát még Armand választotta neki. Hangja, mintha megmagasodott volna; mindig élesen nevetett; Alfred pedig e fájdalmas vidámság láttára valami meghatározhatatlan aggodalmat érzett magában. Az asszony szeme úgy csillogott, mozdulatai oly idegesek voltak, beszéde oly összefüggéstelen, hogy félni lehetett: nem örül-e meg hirtelen és nem követ-e el valami képtelen, szörnyü dolgot.

Még különösebb volt Hélène aznap reggel, mikor a Malhoureék báljába kellett menni. Mióta Armandnal szakított, először volt résztveendő mu-

latságban. Reggelire nem jött le. Alfred maga ült az asztalnál kis fiával és szótlanul evett. Nőttön nőtt benne a kétségbeesés Hélène kínos bizarrsága miatt. Az asszony mintha már nem is vette volna már észre fiának létezését. »Jó reggelt gyermekem . . .« Ez volt minden. A máskor oly szerető anyában, mintha csak megbénult volna a szüle ösztöne. És valóban ez történt. Az idea fixa úgy hat a szivre, mint a fényes, mozdulatlan pont a szemre; hipnotizálja a lelket, melyen uralkodik és érzékenységét igen kis körre szorítja. A boldogtalan asszony nem bírt fia iránt érezni, mert tébolyodással határos állapotában nem tudta érezni a fiu létezését. Henri fönt ült magas székében és arczán az a szomorú és tétovázó kifejezés látszott, mint mikor a gyermek szenved és nem tudja miért szenved. Valami határozatlan fájdalom mélysége volt a szemében, s mikor az atyja látta, milyen immel-ámmal eszik, sejtette, hogy titkolt bú gyötri ezt a göndör fejet.

— »Talán nem voltál ma reggel jó, hogy ilyen szomorú vagy?« kérdezte az apa.

— »De jó voltam«, felelt Henri és elhallgatott; majd egyszerre megszólalt: »Papa, mi az: rágalmazni?«

— »Valakit igaztalanul bántani. De miért kérded ezt tőlem?«

— »Mert Miette a multkor azt mondta, hogy unokatestvérét rágalmazták a nagybátyja előtt.«

Ez az először hallott és csak félig értett szó, megragadta a gyermek érdeklődését.

— »Vajjon engemet is lehetne rágalmazni, előtted, vagy a mama előtt?« kérdezte ismét.

— »Ugyan, mi nem jut az eszedbe!« válaszolt az apa.

Érezni kezdte, hogy már a fiucska is észrevette az anyja lelkében történt változást. Ránézett és szinte sirva fakadt, mint az özvegy emberek, a kik árva gyermeköket látják, — a szegény gyermeket, a ki elvesztette legnagyobb kincsét a földön és nem tudja, de mégis sejti, hogy valami nagy szerencsétlenség érte. Az apa és a fiu hallgatott; és most az ebédlő nyitott ajtaján behatott Héléne hangja, a mint a szabónőhöz szólt: »Tehát pont kilencz órakor ...« Báli ruhájával bibelődött. És nem volt itt, a hol egy mosolygása a boldogság verőfényét hintené szét. Alfred arra az érthetetlen szerencsétlenségre gondolt, a mely mindnyájokat idáig vitte, őt, a kis fiut és Héléneet, — főképp Héléneet. Szent Isten, mi baja lehet ennek a nőnek? És erre gondolt este is, a kocsiban, mikor együtt mentek a rue du Bac felé, a hol Malhoureék laktak. Héléne meghuzódott a sarokban. Haja lisztes volt; megsoványodott, megsápadt arczán két kis fekete pötty. Ez a hajpor, a pöttyek, meg az a kis sötét festék, melyet lázasan lobogó szeme alá tett, valami oly veszedelmes, nyugtalanító és hozzáférhetetlen szint adtak szépségének, hogy a mellette

ülő férfi nem is mert hozzá szólni, csak nézte. Az asszony fehér nyaka kilátszott a prémes bundából, mely XV. Lajos korabeli virágárusleány-ruháját takarta. Rózsaszin selyem harisnyája volt, rózsaszin satin czipellője, virágos rokolyája, lelkében pedig halálos elegye a dühnek és kétségbeesésnek; kéjjel tudott volna elveszni, semmiért, csakhogy örökre elveszzen.

A kocsi leeresztett ablakán behatott a friss éji levegő. Hélène nézte az elmaradó házakat és a napi munka után nyüzsgő Páris képét. Az utcán végig a boltok ragyogtak. Megnyilt a sok kávéház, a szél lobogtatta a gázlángokat, melyek világot vetettek a színlapokra, a boulevardok mentén sokaság hullámozott. Mit keresett ez a sokaság? Kéjt, semmit mást, csak kéjt. És ő egy hazug ideált kergetett valamikor! Ideje végre úgy élni, mint a többiek. Az asszony mulatsága a kaczérkodás, a kalandok. Hát majd kaczér lesz. Szeretőket fog tartani. Igen, szeretőket. Dühösen ismételte magában e szavakat, mert Armand arcza megjelent emlékezetében és a szive ismét szilaján dobogott. Hát ez az arcz és maga közé, ez emlék és szive közé, majd más arczokat, más emlékeket fog tenni! Hogy megcsalta őt ez az ember!... Most már néha valóságos gyűlöletet érzett iránta.

Valami megfordított kristályosodás révén sokszorozta Armand ellen a gyűlölség okait és dühösen rágalmazta őt magában. De Querne egész viselete

folytonos, csuf számítás volt. Mikor arra kérte őt, hogy legyen az övé, az alatt az ürügy alatt, hogy e bizonyság nélkül nem hinne szerelmében: csak azért esengett, mert nem akart kudarcot vallani ott, ahol mások már boldogultak. Aztán igaz-e, hogy Alfred féltékenykedett? Ez alkalmasint csak a szakítás végett kitalált ürügy volt. Varades nevét csak azért tartogatta magában, hogy az utolsó pillanatban kedvese szeme közé vágja és időt se engedjen neki az igazolásra. E váddal szemben neki, az aszszonynak védekeznie kellett volna, beszélni, előkeresni régi leveleket, találni valami bizonyságot. De hát mire való lett volna az? Hitt volna Armand csak egy pillanattig is?

És Hélène most újra megsebződött az igazságtalanság mérgezett törétől. Megvetett minden férfit ez emberben, és irigyelte azokat a nőket, akik csufot üznek a gaz férfinemből, a czédákat, akik fölülkerekedtek a bizalmatlanság párbajában és minden lépésük árulás. Szerette volna, hogy e nők közé tartozzék, hogy csakugyan tiz kalandja legyen és megmondhassa Armandnak, aztán elaljasodhassék és beszennyezessen mindent magában, maga körül, testét, lelkét oly szennyel, a melyet semmi víz le nem mos!... E kocsiban ismét az érzelmeknek olyan viharát szenvedte végig, a minők nappal és főképp éjtszaka szokták megrohanni, — mert három hét óta nem aludt többet napi két óránál. A keserüségnak valóságos áradata lepte el

és gondolatai oly gyorsan kavarogtak, hogy a körülte levő dolgok ismerete egészen elmosódott lelkében; és ez álomból csak akkor ébredt föl, mikor kénytelen volt cselekedni, mert a kocsi megállt és Alfred megrázva karját, így szólt hozzá:

— »Itt vagyunk«. Hélène szeméből az álomból föltretenőnek megdöbbenése látszott; ráismert Malhoureék kapujára.

A ház hátul volt az udvaron; egyike ama régi uri lakoknak, a melyek még találkoznak a Faubourg Saint-Germain e részében. Hátsó szárnyai a nagy kertre nyulnak, előtte pedig a szűk népes, zajos utca van. A házat emeletenkint adták bérbe; Malhoureék a másodikat birták. A magas ablakok ragyogtak, és a párok árnyékai, mint mozgó fekete képek rajzolódtak a világító üvegekre. Malhoure bácsi, mint bizalmasan hívni szokták, műegyetemi professzor, akadémiai tag volt, és atyja, a híres felfedező révén meglehetősen gazdag ember. Három eladó leánya volt. Minden szerdán szokott fogadni; esztendőnkint kétszer pedig jelmezesbált rendezett. Ezekben az estéken fenekestül felfordult az egész lakás. Az összes szobákat a bál céljaira használták föl, még a tudós könyvesházát is, és bár jó nagy és magas termek voltak egy sorban, a sok meghívott alig fért el. Malhoureékhoz sokan jártak. Először is ott szoktak összegyülekezni a híres professzor egykori tanítványai, a kiket az élet széjjel szórt; aztán suttyomban ármányokat szöttek a

természettudományi akadémia főbb tagjaival; meg aztán mulattak is, mert a három kisasszony fiatal volt, a házigazda pedig csupa jóizűség; a műegyetemen legendássá vált alakja is csupa vidámságot terjesztett maga körül.

Malhoure bácsi rengeteg potrohos kis ember volt; szeme kék pápaszem mögött pislogott, nyakát zöldesfehér szakáll vette körül, folyton billegette a fejét, a ruhája pedig valami rendkívüli szabással dicsekedett. És erről az öreg urról tanítványai nagy nevetve emlegetni szokták, hogy valamikor bolondult a szoknya után. Huszonkét esztendőskorában fölfedezett egy matematikai törvényt, mely ma is a nevét viseli. Mikor tizennégy órai munkától fáradtan este sétált, megtörtént, hogy kísérgette a munkásleányokat az obszervatórium körül, a hol akkor lakott. Fényes ajánlatokat tett, hogy elcsábítsa őket. De oly rút, oly rút volt, hogy a leányok a szeme közé nevettek. A tudós ilyenkor körültekintett, meggyőződni, hogy nem hallja-e más, és legfőbb argumentum gyanánt, ezt mondta: »Én vagyok Malhoure a matematikai törvény kitalálója...« Megházasodván, egy kicsit megjám-borodott, de azért igen jókedvű ember maradt, főképp, ha napközben sikerült valami elegáns formulát találnia.

Ez nap is alkalmasint ez történhetett, mert Malhoure bácsi este a küszöbön legszivesebb mosolygásával fogadta a vendégeket, a kik közül alig

ismert rá minden tizedikre, mert arcuk dolgában igen gyöngé emlékező tehetsége volt. Mellette dörögött jó barátja Moreau professzor, a hórihorgas, sovány matematikus, ki épp oly pesszimista volt, a minő optimista Malhoure bácsi. Mikor Chazelné megérkezett és bundáját levetette, a két tudós épp egy mellettük elhaladó hervadt, de mód nélkül kivágott ruhájú hölgyről beszélt.

— »A geometria nem vénül meg«, mondta barátjának Malhoure. »Az átfogó négyzete örökké ifju marad . . .«

— »A mi engem illet«, szólt Moreau, »én meglátom, ha a nő félszemü vagy pupos és azt is észreveszem, ha sántit. De hogy mi különbség van a rutság és a szépség között, sohasem tudtam róla magamnak fogalmat alkotni . . .«

A zongorán négyest játszottak. A bál zaja betöltötte az egész lakást. Malhoure megszorította Chazelnék mind a két kezét, de valaki mással tévesztette össze Alfredet, mert azt mondta neki:

— »Igen, igen örvendek kedves Arthurom«.

Hélène hallotta a két tudós beszélgetését és valami különös irigységgel nézett rájuk. Lám ezek legalább sohasem ismerték azt az örökös állandó gyötrelmet, a mely lehetetlenné teszi a gondolkozást, a tanulmányt, az olvasást, a beszélgetést!

De csakhamar lefoglalta őt Malhourené és három leánya, ez a négy bomlott teremtés, a kinek az esze mindig a mulatságon járt. Az anya Medicis

Katalinnak volt öltözve, a három kisasszony pedig czigányleánynak, tejárusnőnek és normandiai parasztleánynak. Ruháikon látszott, hogy mind otthon készült, ujságbeli képek után, innen-onnan került kelméből; és ugyanezt lehetett észrevenni a többi hölgy öltözetén is. A férfiaknak pedig mintha alkalmatlan lett volna a frakk. A legtöbbnek arcza elárulta, hogy holnap korán kell majd kelniök és a zongora, valahányszor csak megszólal, az álmukból rabol el egy darabot. A forró levegőben repkedő beszéd-töredékek ellentétessége meglepő volt. Frivol megjegyzések keveredtek tudományos vitákkal:

— »Ugyan ne beszéljen nekem a háromnál több dimenzióju tér új elméleteiről . . .«

— »Sokat tánczol a kisasszony e télen? . . .«

— »Haj, Cauchy lángész, hatalmas analista! . . .«

— »Mama, ugy-e itt maradunk a cotillonig? . . .«

Alfred Chazel rábukkant egyik régi iskola-társára és elmondta neki, hogy új algebrai módszer forog a fejében; Hélène pedig, kit a ház hölgyei agyon nyaggattak nyájasságukkal, elgondolta magában, hogy ezért ugyan nem volt érdemes új ruhát csináltatni. A mostoha anyjától nyert nevelés és de Quernevel való beszélgetései elég világos fogalmakat adtak neki a társaséletről. Érezte, mi a különbség az igazi nagyvilági mulatság és az ilyen polgári farsangolás között.

De igen bájos volt halaványkék és virágos rózsaszín jelmezében és mikor olvasta szépségének diadalát a nők irigy és a férfiak bámuló tekintetében, átengedte magát a siker érzésének, mely az asszonyi hiuságot még akkor is megszedíti, mikor a siker hétköznapi. Aztán végig tánczolt minden tánczot, hogy lelki gyötrelmét a mozgással csökkentse, s csak akkor pihent, mikor a buffetben olykor egy kis pezsgőt ivott. A bortól egy csöpp mámor keletkezett a sok gondolkodástól fáradt fejében.

A buffet asztala mellett állt. Egyik kezével legyezte magát, a másikban a poharat tartotta, melyben a kedvesen kábitó ital utolsó csöppjei gyöngyöztek. Lovagja, egy jelentéktelen, de elég korrekt fiatal ember, ki büszke volt, hogy a karján vezethette, csevegni próbált vele. Épp azt az új bürgözdí vigjátékot emlegette, a melyet de Querne nemrég kegyetlenül csufolt egy este; és Hélène most dicsérte a színművet, melyet egykor, kedvesének szaván indulva, pogány rossznak talált. A darab czime és a színészek nevei eszébe juttatták azt az estét, mikor ott volt a páholyban Armand mellett, és láng futott át a vérében. Egyszerre egy hangot hallott és izgatottsága még nagyobb lett . . . Kinek a hangja ez? . . . Hát a Varadesé, azé az emberé, a ki oly végzetesen hatott szerelmének sorsára, a kinek nevét Armand mint sértést vágta a szemek közé, a szakítás órájában.

Mely kegyetlen titka a sorsnak hozta ide ezt a katonatisztet az ő közelébe? Varades beszélgetett valakivel, nem látta őt. Ha csak egy perczig gondolkozhatott volna, épp oly természetesnek ítélte volna Malhoure bácsi egykori tanítványának ittlétét, mint a magáét. Hiszen ő is, mint Varades, egyik iskolatársának felesége volt hivatalos erre a bálra. Az is eszébe juthatott volna, hogy hónapok óta nem érintkezett férjének kollégáival, e szerint nem tudhatja, kit hova helyeztek át legutóbb. De beteges izgatottságában ez a hirtelen találkozás szörnyen megdöbbsentette; aztán egyszerre ismét föltámadt benne az ő lelki fájdalma, ez a megörjítő fájdalom, melyben szeretnénk az igaztalanság ellen úgy kiabálni, mint mikor »tüzet« vagy »gyilkost« kiáltunk.

Nem figyelt többé arra, a mit lovagja beszélt és csak nézte Varadesot, oly mohó kíváncsisággal, mintha nem is ösmerte volna évek óta. Csinos, karcsu, csupa izom legény volt. Immár csaknem egészen ősz hajának és még mindig nagyon fekete bajuszának ellentéte, valami különös érdekességet adott neki. Alacsony homloka, horgas orra, két nagyon közel és egymáshoz nagyon kicsiny szeme, fényes pillantása, melyből bátorság és szemtelenség látszott, ragadozó madárra emlékeztette az embert. Frakkja olyan merev katonás volt, mint valami egyenruha és ez is hozzájárult ahhoz, hogy Varades feltűnő, szembeötlő jelenség legyen ebben a tár-

saságban, a hol az iskola, a hivatal rokkantjai voltak többségben. Hélène a bourgesi merész támadás óta mindig valami sejtelmes rossz érzéssel látta azt a félelmes embert; érezte benne a mindenre képes ellenséget. De most sebének örjítő kinjában, szerette volna, hogy ez az ember közeledjen hozzá és udvaroljon neki, mint egykor.

Igen, udvaroljon neki, és ő nem lesz többé olyan együgyü, olyan jámbor, mint egykor, régen. A boldogtalan, a kába nő szinte sajnálni kezdte, hogy akkor ellentállott! Becsületes asszony volt, s mi haszna belőle? Az, hogy most nincs egyebe a világon egy gyógyithatatlan sebnél, szívének legérzékenyebb redőjében. Megivott még egynehány korty pezsgőt, hogy mámoros legyen; és Varades, kiről nem vette le szemét, most feléje fordult. Csakugyan most látta meg elsőben, vagy csak tetette magát, hogy nem veszi észre? Meghajlott az asszony előtt, azzal az egyszerre gunyos, tisztelő, fagyos meghajlással, mint Bourgesban. Hélène az üdvözetet nem fogadta hidegen, mint egykor. Szeme villant, ajka mosolygott. Kezet nyujtott Varadesnak és az első udvarias frázisok után mindjárt azt kérdezte:

— »Csak átutazóban van itt?«

— »Nem, nagysád, én most Párisban lakom«, felelt a fiatal ember. »Négy hónapja, hogy professzornak neveztek ki a hadi akadémiába.«

— »Négy hónapja és ön még el se jött

hozzánk?» szolt az asszony kaczer szemrehányás hangján.

— »Kérdezősködtem önök felöl . . .« válaszolt a fiatal ember, aztán elgondolta magában: »Hogy megváltoztatta Páris!« Gyülölte ezt a nót, először is azért, mert megsértette a hiuságát, aztán a becselenség miatt, a mit Hélénel szemben elkövetett. Azzal kérkedett, hogy Chazelné szeretője volt, bizonyágul mindenféle részleteket emlegetett, hazudott; és nem tudta megbocsátani ez asszonynak azt a helyrehozhatatlan bántalmat, melyben részesítette, melylyel megsértette. Ha ez a rágalom olyan volna, mint a többi, hangos, hallható; de ez szájrul szájra jár, fülből fülbe hat, mig elérkezik az emberhez, a ki egy asszonyt szeret, s a kinek a szive megbénul a rettentő bizonytalanságtól: »Hát csakugyan ilyen a múltja? . . .« A fiatal tiszt, — dicséretére válik, — nem látott ilyen messzire. Ő csak a férfui hiuság utálatos gyülöletének engedett és ugyanez a hiuság volt az indítója, hogy mikor Hélène olyan váratlanul szivesen fogadta, azt mondja magában: »Mi a patvar? . . .« és azonnal megint rákezdje a régi szerelmes komédiát. *Faust* keringője hangzott a teremben, mert a Malheure kisasszonyok másodika ült a zongoránál, a család művésze, a ki szerette, ha nagy mesterek muzsikájára tánczolnak; a legidősbbe és a legifjabb kisasszony ellenben kérkedett párisi voltával és bolondult a silány operettebeli és orfeumi muzsikáért.

— »Szabad nagysádat erre a keringőre kérem?» mondta Varades Hélének.

— »Igazán nem tudom, eligérkeztem-e már vagy sem?» szölt Héléne. »Különbén nem baj... Visszaadom önnek a szabadságát«, folytatta a fiatal emberhez fordulva, ki őt a buffethez kísérte, s a ki most csupa félenkségből nem merte eszébe juttatni, hogy neki ígérte ezt a tánczot. Héléne a következő pillanatban már Varades karján keringett a nagy szalonban.

Megszépitette őt a lázas pirosság, mely éppen olyan volt, mint rózsaszínü ruhája és harisnyája. Az a két kis pötty az arcán, fekete szeme, lisztes haja, mind olyan bájossá tették őt, hogy a fiatal katonatiszt szívében, a hiuság mellett, fölébredt a régi vágyakozás is. Tánczközben beszélt az asszonyhoz. Héléne, — furcsa ellentét, — hallgatta, bár gondolatai mindig Armand körül jártak most is. »Ha most látna engem«, mondta magában, »nem lenne több kétsége, diadalmaskodnék... nos, én épp ezt akarom...« Az a különös benső szükség, mely arra indit bennünket, hogy igaz valónk ellen cselekedjünk, s melyet felületesen dacznak neveznek, ezt a beteg lelket egész a kábulatig izgatta és Chazelné kedvtelve, mosolyogva hallgatta Varades beszédeit. A katonatiszt volt olyan ügyes ember, hogy észrevegye, hogy valami renkivüli dolog történt a menyecske lelkében; a revanche után vágyakozásában nem akarta elszalasztani az alkalmat

és érzelmeiről kezdett beszélni. Szenvedélyes szavakkal panasolta el, milyen kétségbeesett volt Bourgesban, mikor magára vonta haragját; elmondta, hogy hiába keresett vigasztalást és hogy meg is akart házasodni miatta. Megvallotta neki, hogy ő az egyetlen nő, a kit valaha szeretett és csakis azért nevezte ki magát Párisba, hogy őt viszontláthassa. Mindezt nem merte volna neki elmondani ismeretségök első szakában, durva támadása előtt. Varades e hazudságaira, melyek nem fogytak ki a következő négyesben és szünóra alatt sem, Hélène vallomásra bátorító, kis kétkedő közbeszólásokkal felelt. A kaczérságnak valóságos örjöngése fogta el; emésztő lázát mintegy beletette e *flirt*be.

Igy történt, hogy a tiszt egynehány óra mulva kis lakásán, — szobái közül csak kettő volt butorozva, a többit egyenruhák, fegyverek és nagy csizmák foglalták el, — vetkezés közben megfogadta, hogy ezt a dolgot huszárosan fogja végigcsinálni. Varades nagyatyjától, az I. Napoleon korabeli vén katonától, tanulta azt a tételt, hogy az asszonyokkal szemben merni kell, mindent és mindig. És mikor lehajtotta fejét a vánkosra, már eltökélt szándéka volt, hogy megkisérti Chazelné meghódítását, akár hol — — — — —

»Ez egyszer nem menekszik előlem!... Mondta, hogy mindennap kettőtől négyig fogad. Tehát holnap!« Azzal behunyta szemét, abban az édes reménységben, hogy jóvá teszi a régi sértést.

A szegény, szegény Hélène pedig, mialatt elaludt ez a veszélyes tervével foglalkozó ember, kinek bátorsága élé őt az elszenvedett igaztalanság örülete vetette, a szegény Hélène virrasztott, gyötördve emlékein, melyek mindenike valami tébolyodott cselekedet felé üzte őt. Férjének az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy mikor a bálból haza mentek, azt mondja neki:

— »Azt hittem, hogy Varadestól nagyon idegenkedsz, pedig alig tánczoltál más valakivel.«

— »Féltékenyekedsz reá?« kérdezte az asszony durván.

— »Dehogy; csak azt nem értem, hogyan változhatik meg valakinek az idegenkedése ilyen egyszerre?«

— »Hát én már csak ilyen vagyok...«, szólt Hélène.

Ha ebben a pillanatban azt mondták volna neki, hogy ne ugorják a vízbe, csupa ellentmondó kedvből és csupa idegességből a Szajnába rohant volna. Otthon, szobájában, oly boldogtalan volt, hogy le sem vetkezett. Reggelig járkált föl s alá báliruhájában és a pezsgő, a bál zaja és kétségbeesése mind egyesültek, hogy megzavarják esztét. »Igen, gondolta magában, ez lesz a szeretőm és nem más... egyelőre;« képzelme nagyította a rosszat, a mi az ilyen sötét perczekben könnyit a szíven: »és a mikor megtörtént, mikor elaljasodtam és lent leszek a sárban, akkor talán majd

tudok feledni, s azzal vége, vége, vége.« És a mikor lelke visszariadt e szörnyü szándék elől, erőt szerezni, hogy e szégyenbe menjén, mely felé szédület húz, maga elé képzelte Armandt, nézte mosolygását, hallgatta beszédét: »Hát azt hiszi ön, hogy nem ismerem a multját? ...« — »Ah!« üvöltött ilyenkor, mint egy sebzett vadállat és ledobta magát ágyára szédülő fejével, melyet nem birt magasan hordani.

Reggel felé mégis aludt egy gonosz álmokkal teli órát. Kilencz felé fölkelte és a ház dolgai után látott. Renyhén, más felé járó lélekkel; végzetetlen fáradság, igazi haldoklásos gyöngeség lepte meg. Reggeli után felment szobájába és szinte akaratlanul elővette a kis ládát, melyben Armand levelei voltak. Alig tizenöt és a leghosszabb is csak kétoldalos. Végig olvasta a leveleket, mint különben mindennap, és szárazságukat most még jobban érezte mint valaha. Nem volt bennök egyetlenegy sor, mely kompromittáló lehetne, melyet az önfeledtség egy pillanatában irtak, s mely a csordultig telt sziv egy kicsurranó csöppje. Hélène egykor azt hitte, hogy kimélelemből ír ily neki és még hálás volt érte.

Ó, az együgyü, az együgyü! Armand azért irt neki így, mert nem szerette, mert sohasem is szerette, és miért is szerette volna, ha úgy ítélte meg, mint a hogy megítélte? Mi volt ő ez ember szemében? Egy nő, olyan mint a többi! Mire nem tartotta őt képesnek? Talán még azt is

föltette róla, hogy leveleit valamikor fölhasználja ellene! Lelke ismét vérzett. Ó, hogyan gyógyulhasson meg, hogyan gyógyulhasson meg? . . . És mikor ezen a kérdésen már századikszor töprengett, bejött az inas és bejelentette Varadesot. A tiszt szavának állt és nem mulasztott el egy napot sem, hogy éljen az engedelemmel.

— »Vezesse a szalonba«, mondta Hélène. Armand igaztalanságának emléke élesebben támadt föl benne, mint valaha és kinzó fájdalma olyan dühvé vált, hogy igazán nem tudta többé mit csinál. Bement öltözőjébe. Egy kis vízzel letörülte könnyeinek nyomát; mert mikor egyenkint sorra vette boldogtalanságának részleteit, sirt is, szinte tudtán kívül. Aztán félőrülten a bánattól, lement a kis szalonba.

— »Szép, hogy eljött mulattatni engem«, mondta a fiatal embernek, kezét nyujtva.

Aztán leültette őt, szántszándékkal abba a zsöllyeszékbe, a melyben de Querne szokott ülni. Mennyit hazudott neki onnan az az ember, és mily igaztalanul ítélte meg! Azt érezte, hogy bosszút áll e pillanatban, mikor profanálja közös emlékeiket. Maga a hamvadozó kandalló mellett ferdén álló chaise longueon foglalt helyet. Nézett Varadesra, de nem látta; a katonatiszt ellenben nagy figyelemmel vizsgálta, mialatt beszélt. Hélène szórakozottsága, szinte összefüggéstelen gyors szavai, ideges kaczaja, mozdulatai, mind egy félig magán-

kivül való asszonyra vallottak. Varades tegnap a bálban abban kereste Chazelle kaczárságának magyarázatát, hogy valakit féltékenynyé akart tenni. De nem talált körülötte senkit, a ki sértett szerelmesnek látszott volna. Most, a kis szalon félhomályban így elmélkedett a fiatal ember: »Ő maga féltékeny és szeretne bosszút állani valakin...« Aztán észrevétlenül ismét a tegnapi lejtőre csusztatta a társalgást; megint kétségbeeséséről, bánatáról beszélt. Hélène hallgatta, de alig válaszolt neki; mindig arra gondolt, hogyan felháborodnék, bármi is történt, Armand, ha őt e perczen látná. Varades pedig elmélkedett: »Ej, mit kockázatok? Legföljebb azt, hogy megint kiteszi a szűrőmet, mint Bourgesban...« Elhatározta magában, hogy fölhasználja az asszony lelki zavarát. Oda ült mellé a chaise longue-ra és az mondta neki:

— »Ó, mennyire szerettem önt!...«

Az asszony az örület kifejezésével fordult feleje, a mit azonban Varades a dacz haragjának vélt és megölelte Hélénét. Vajjon a pillanatnyi tébolyodás volt az, mely néha olyan tetteket követtet el velünk, hogy később nem is ösmerünk magunkra? Vagy egy hideg, erős akarat uralkodása volt ez egy beteg akaraton? És merről hatott e gyöngeségbe az elaljasodás dühös vágya, az elveszni akarás örülete, mely már tegnap is kísértette ezt a szegény lelket? Elég az hozzá, Hélène nem védekezett a fiatal ember ölelése ellen. Ekkor Vara-

des még jobban nekibátorodott és a nő egészen az övé lett. — — — — —

... Varades már rég elment. Alkonyodott, Hélène még mindig azon a helyen ült a chaise longue sarkában, mint a halott. A történetek szörnyüisége egyszerre eloszlatta azt a hallucinációt, melyben a fájdalomtól hetek óta élt. Hát ő a Varades szeretője. Ó, Hélène Chazel! ... Nem, ez nem igaz, hiszen ő Armandt szereti! ... Hol van? ... Mit cselekedett? ... Mely örület üzte? ... És végtelen iszonyatában, hogy él és minden igaz, hirtelen egy gondolat ötlött az agyába: hogy beszéljen Armandnal. Miért? Maga sem tudta volna megmondani, de ez a kívánság ellenállhatatlanul ragadta meg. Érezte, hogy ennek meg kell történnie; és nem is holnap, nem is ma este, — hanem mindjárt. Beszélnie kell vele, ha meg is szökik, hogy föltalálja valahol. Minden áron találkozni fog vele. Vajjon visszatért már Armand Párisba? Majd megtudja. Tíz percz alatt kimenő ruhába öltözött, bérkocsit hozatott és láztól remegőn huzódva meg az ülésen, — hogy megváltozott minden, mióta egy ilyen fogat a légyottra vitte őt! — a rue Lincoln felé hajtatott.

II.

A bérkocsi nehézkesen robogott az utcákon és Hélène minden percben elgondolta magában: »Vajjon otthon találok-e?« Most már nem félt attól az ellenállhatatlan gondolattól, hogy azonnal fölkeresse Armandt, alig bontakozott ki szörnyü deliriumból. Szükség kényszerítette, hogy a szemébe kiáltja ennek az embernek: »Te vagy a vesztés oka.« Igen, ez szükség volt, hogy Armand végre higgyen neki és hogy érezze, mily hitványul járt el. Azt fogja mondani volt kedvesének: »Én a Varades szeretője vagyok, és ön az oka, meg az ön igazságtalansága, meg a cserben hagyása.« És hogyne hinne most neki ez az ember, mikor majd azt is a szemébe kiáltja: »Mielőtt önt ismertem volna, tiszta voltam . . .« Érzelve igazságának e kétségtelen, óhajtott bizonyosága most a kezében van. Vagy mostani őszintesége nem erőssége annak, hogy a múltban is őszinte volt? Ha megvallja mai ballépését, mely szemérem, színlelés vagy érdek tagadtatná vele a tegnapit? Azt a furcsa okoskodást olyan nyilvánvalónak tartotta, hogy Armand nem zárkozhatik el előle. Végre hinni fog az az ember

és ez lesz az ő bosszuja. »De vajjon hogyan fogad? Bánom is én akárhogy. A szeme közé fogom köpni nyomoruságomat, szégyenemet, melynek ő az oka.«

Beteg lelke e terv merészségében megkönyebbülést talált. Gyülölte Armandt e pillanatban, s csak azon aggódott, hogy nem lesz otthon, hogy megszökik előle. Többször kiszólt a kocsisnak: »Jobban hajtson!« Idején érkezik-e? Apróra ismerte azt az utat, a melyen legutóbb is milyen örömmel ment végig mikor hozzá sietett. És szakításuk jele nete még élénkebben, még isszonyubban lebegett előtte mint valaha. E jelenet alatt a harag fojtogatta. Nem tudott mit felelni. Armand akkor nem hitt volna neki, de most hinni fog. Ő pedig föltárja előtte életének drámáját. Megmutatja szívének rejtett sebeit, Armand kezével fogja tapintani gyilkos művét, ő pedig elmegy és ott hagyja azt az embert a legborzasztóbb lelkimardosás közepett, szívében mérges nyillal, ha ugyan van benne egy csöpp becsület. Aztán elgondolta magában: »Ugyan mely állapotban találom? Mit csinált szakításunk óta?... A kocsi végre megállt a rue Lincoln és a Champs-Élysées sarkán. Hélène két perc alatt elért Armand házáig. Hangja reszketett, mikor megkérdezte a házmestert: »Itthon van de Querne ur?« Az igenlő válasz, hiába, mégis nagyon megrettentette. Bár el volt szánva, ime habozott egy pillanatig; de aztán határozott léptekkel haladt föl a lépcsőn. Tétovázás nélkül nyomta meg a csengetyűt. Bent hal-

latszottak az inas léptei. Az ajtó kinyílt, nem lehetett többé meghátrálni. Hogy mit csinált Armand, mialatt Hélène haldoklott kétségbeesésében? Ha tudta volna az asszony, talán még e nyílt ajtó előtt is visszatartotta és hátra vonta volna őt az undorodás. Irtózva menekült volna küszöbéről a lakásnak, hol védelmezni akarta nem személyét, nem boldogságát, hanem régi szerelmének igazságát, mint a hogy egy halott emlékezetét védi az ember.

De Querne Chazelhez írott levelében nem hazudott. Tíz napig mulatott birtokán Nantes mellett — családja oda való volt — és bérlőivel intézett el holmi ügyeket. Aztán visszatért Párisba. Meg volt győződve, hogy a szakítás végleges, mert Hélène ama tíz nap alatt nem kísértette meg a közeledést. — Természetének ellentmondásos volta révén, mely sokkal szokottabb volt benne, sem hogy csodálkozott volna rajta, az első napokat szomoruan töltötte. Azok közé tartozott, a kik a valósággal szemben szinte egykedvűek, de az emlékezéstől érzékenyednek; a kik bele szeretnek a cserben hagyott asszonyokba, mint a hogy sajnálják azokat a helyeket, ahol unatkoztak, mikor ott voltak; — ez az a nyugtalan fajzat, mely a jelennek csak unalmát ismeri, de a multban végtelen. édes bájtlát, csak azért mert elmúlt!

Armand sohasem szerette a szegény Hélénet. Örült szakításuknak, mely egyrészt, saját magára való tekintetből, igen okos cselekedet, másrészt pe-

dig igen derék dolog, mert Alfred nagylelkűségét hasonló nagylelkűséggel viszonzozza. De sem az érdek, sem a méltóság nem gátolta abban, hogy valami kínos megindulással ne gondoljon gyöngéd, szelid kedvesére, a ki elvégre is csak azért hazudott, hogy még jobban tessenek neki. Jobban hitte mint valaha, hogy Hélénenek Bourgesben Varadesdal csakugyan megvolt az a kalandja, melyről Lucien Rieume beszélt neki. Lehet-e világosabb bizonyosság, mint a hogy ezt a vádat fogadta? Legott lehajtotta a fejét és mintha elsülyedni készült volna. De ha a szerelemben volt is három-négy elődje, mily jussal neheztelhetett ez asszonyra? Mig viszonyuk tartott, az asszony oly becsületes volt, a minő csak valaki az ilyes szerelmekben lehet. Nem kaczerkodott senkivel a világon. Nem tette őt féltékenynyé egy pillanatra sem, mint a nagyvilági hölgyek szokták, a kik ebben a tekintetben czédábbak a czédáknál és megkeseritik kedvesüket a legsilányabb okokból, például, hogy tessenek egy férfinak, a ki bármiért hires, vagy a kit egy más asszony kitüntetett. Hélène ilyesmit nem cselekedett. Mindig becsületesen viselte magát vele szemben. Ez az emlékezés tetszett is de Quernenek, meggyötrötte is őt; mert hizelegett hiuságának, egyszermind közelébe hozta a szerelem elmúlt báját, melyben akkor nem tudott gyönyörködni, mert félt a vele járó kötelezettségektől. De e gyöngéd érzelmenél erősebb volt benne a Hélène fizikai szemé-

lye után való vágyódás. Mióta ez asszony kedvese volt, minden principiumának ellenére teljesen hű volt hozzá, és ez a hűség megkettőzte benne az érzékek emlékezetének élességét. Gondolatában látta őt a rue de Stockholmbeli szobában; szép feje a vánkoson, szeme csupa rejtelmes kéj. Eszébe jutottak azok az apró részletek, a melyeket alig figyelt meg: hogyan szokta Hélène reáhajítani bájos arcát, milyen illata és milyen zamata volt csókjainak. És ilyenkor valóságos honvággy vonzotta az iránt, a ki ellen szokott csalhatatlan orvosságát használta. Mihelyt visszatért Párisba, első dolga volt elmerülni a folytonos és a rendszeres kicsapongásokban.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

Igy történt, hogy mikor Hélène becsöngetett ajtaján, ez az asszony szinte oly idegen volt előtte, mintha sohasem látta volna. Félig ülve, félig fekvé egy zsöllyében, könyvet lapozgatott, hogy teljék az idő, míg felöltözik és ebédelni megy klubbeli barátáival. A boldog fáradság amaz állapotában volt, melyet a szív nélkül való gyönyörűség mindig megszerez azoknak a férfiaknak, a kik elég bölcsék, hogy ne kérjenek egyebet a nőtől, mint kézzel fogható szépséget. Hélène és az imént mult hónapok kalandja napról-napra meszebb tűnt el lelkében. Egygyel több fejezete lett a szomorú regénynek, melyet érzékisége játszott. — — Mikor

most reá gondolt, már nem érzett szívében többet egy fájdalmas pontnál. Bántotta, hogy rosszul ismerte Chazelt; de lelkiismeretének elégtétele csökkentette ezt a bánatot. Ime habozás nélkül áldozta föl barátja bizalmának mind azt a gyönyörűséget, a mit viszonyától még várhatott. Ezért roppant kellemetlenül lepődött meg, midőn, miután inasa jelentette, hogy egy hölgy jó, Hélénet látta meg a küszöbön. Az asszony még arra sem gondolt, hogy fátyolt tegyen. Armand azonnal észrevette, mennyire megsoványodott az arca, milyen beesett szeme, milyen fényes és merev nézése, és milyen keserű vonás van az ajka mellett. Gépiesen tolt feléje egy széket.

— »Nem érdemes leülnöm«, szólta Héléne. »Mondani valóm nem hosszú . . . Nem fogom sok idejét rabolni . . .«

»No most megint jelenet következik . . .« gondolta magában Armand. »De alkalmasint az utolsó lesz . . .«

Az utóbbi napok kicsapongásai révén nem élt benne semmi testi kívánság, s ezért nagyon kemény és száraz volt. Elgondolta magában, hogy nagy ügyetlenséget követett el, mikor nem zárta el ajtaját, s egyszersmind elhatározta, hogy nem bocsátkozik semminemű vitába és zsinórmértékül a leghétköznapibb udvariasságot használja. Olyan hangon szólta Hélénehez, mintha mindig csak a leghivatalosabb érintkezés lett volna köztük:

— »Igazán zavarban vagyok. Illett volna elmennem önökhöz, visszaérkezésem után, de mindenféle silány, apró ok megakadályozott... Mert megint elfelé készülök... E hónap végén Londonban kell lennem...«

— »Ne fárasztja magát mentegezőzésekkel« vágott szavába Hélène és vállat vont, »mire való ez? Minek jött volna hozzánk? Hogy ne kompromittáljon engem? Fölmentem önt az ilyes gyöngédség alól... Vagy azért jött volna el, hogy elmondja, hogy nem szeret és nem is szeretett soha s hogy szenvedésemet lássa? Ön nem szörnyeteg... A mi mondani valója volt, azt már elmondta. Ne féljen«, mondta aztán bágyadtan mosolyogva, »nem azért jöttem ide, hogy multkori beszélgetésünket folytassuk.«

Elhallgatott, mintha szavai máris égetnék ajkát, melyet kiszáritott a sok lázas éjszaka. Olyan keserű s egyszersmind komoly hangon beszélt, hogy a fiatal ember aggódni kezdett. Rimánkodó jelenetet várt, régi boldogságnak csak egy napját visszakérő elhagyott szerető könyörgését; és Hélène beszédének ünnepiessége azt sejtette vele, hogy most valami leleplezés következik, kérelem, reménység nélkül és hogy olyan hírt fog hallani, melynek az asszony tragikus fontosságot tulajdonít. Vajjon azt fogja megmondani, hogy anyának érzi magát? Vagy egy kába órában mindent megvallott a férjének? Hélène hallgatott, Armand pedig türelmetlen kezdett lenni.

— »Beszéljen, kérem,« szólt.

— »Utolsó beszélgetésünkkor, melyet, ismétlem, nem akarok folytatni, ön azt mondta, hogy ismeri multamat. Sőt egy nevet is említett: a Varadesét... És azt állította, hogy ez az ember az én kedvesem volt.«

— »Én csak azt mondtam, a mit nekem mondtak«, válaszolt de Querne nyomatékosan.

— »És ön hitte?«

— »Mint az ilyesmiket hinni szokás. Vagy ön értett meg engem rosszul, vagy én fejeztem ki magamat rosszul.«

Aztán elgondolta magában: »Most mindjárt elővesz a zsebéből valami levelet, melyből a Varades mély tisztelete derül ki...« Eszébe jutott, hogy ő is irt régi szeretőjének ilyen leveleket, a melyeket aztán illetékes helyen föl lehet mutatni. »Ostoba egy vitatkozás készül itt«, sóhajtott magában, »de nincs mód menekülni előle...«

— »Nos« szólt most Hélène, valami különös erővel, »ha most mondják azt önnek, el is hiheti, sőt még azt is válaszolhatja, hogy biztos forrásból tudja...«

Diadalmas és kétségbeesett pillantást vetett Arandra:

— »Én a Varades kedvese vagyok. Hallja?... És elmondta még egyszer: »Én a Varades kedvese vagyok...«

De Querne inkább kinos, mint fájdalmas

hatás alatt hallgatta e beszédet, melylyel Chazelné megtépte saját becsületét. Úgy rémlett neki, hogy valami örült és siralmas dolog ez, mikor e nő így elbeszéli neki, hogy ismét szeretkezik régi kedvesével, — a dráma és az izgalom beteges vágyától üzetve. Másrészt gyanakvásának első idejében nem tudta teljes bizonyossággal Hélène és Varades ismeretségének vétkes voltát; s most, hogy az asszony ilyen durván vádolta be magát előtte, önkénytelenül aljas féltékenységet érzett magában egy pillanatig.

— »On szabad«, szólt akaratlan nyerseséggel. »Mi közöm nekem ehhez? . . . Vagy miben lehetek ebben az ön hasznára?« Tette hozzá kegyetlenül.

— »Ne elméskedjék«, mondta az asszony, még indulatosabban. »Meg kell engem hallgatnia. Legalább illik meghallgatni egy nőt, a kinek az ember vesztét okozta . . . Mert ön nekem vesztemet okozta . . . Igenis, ön, s én akarom, hogy megtudja. Azt hitte, hogy hazudom, hogy tetszelgek, mikor azt mondtam, hogy nem volt szeretőm ön előtt; hát hisz-e nekem most, mikor egy lélekzetre mondom, hogy ma a Varades kedvese vagyok, de valamikor nem voltam az? . . . Találkoztam vele és odaadtam magamat neki . . . Ne kérdezze: miért; elég az hozzá, megtörtént . . . Láthatja, hogy én nem akarok itt komédiázni, hogy nem félek megvetésétől s hogy nem gondolok békülésre . . . De épp oly igaz, hogy mindent lealacsonyítottam, mindent be-

szenyeztem magamban, mint az, hogy tiszta voltam, mikor az öné lettem! Semmi, semmi nem nyomta a lelkiismeretemet!... Megőriztem magamat az ön számára, mintha tudtam volna, hogy találkozni fogunk valamikor!... Hát ezt akarom, hogy megtudja... Az olyan asszony, a ki vádolja magát, úgy-e nem titkolózik többé? Miért hazudnám önnek most is? Mondja, miért?... Kell, hogy higgyen és azt mondja nekem: Én voltam első szerelme... Úgy szeretett engem, mint csak álmodhatjuk, hogy szeret valaki; szeretett teljes szivével, egész valójával, és nem csak most, de a multban is; és ime ez asszonyból, ki engem így szeretett, mi lett az én révémen: egy teremtés a ki nem hisz többé semmiben, a ki nem tisztel többé semmit, a ki szeszélyből uj szeretőt tart s tartani fog még egyet, meg a többit, — elveszett asszony... Még egyszer mondom, ön okozta vesztemet, s én akarom, akarom, hogy ezt tudja; az lesz az én bosszúm, hogy biztosan tudja... Elvesztem! Elvesztem! És ön okozta a vesztemet, ön, ön, ön!...

Mindezeket lihegve mondta és mig beszélt, dühtől eltorzult arccal egyre jobban közeledett Armandhoz. Hangjában, tekintetében és egész magából kikelt valójában benne volt az igazságnak ama leverő ereje, melylyel a gyanu hiába akar szembeszállani. Egykori tisztaságának szörnyü, megbecstelenítő bizonyosága, mely mostani hitványságának megvallásán épült, megczáfolhatatlan volt, mert

lázás izgalmából is kiérzett, hogy nem birná gondolatait elpalástolni. De a mi ez okoskodást még meggyőzőbbé tette az emberre nézve, ki e nyomorult vallomást a döbbenet és az elszörnyedés elegyével hallgatta, az a hirtelen meghatottság volt, mely erőt vett a nőn, mikor elnémult. Az eszeveszett beszédől megcsillapodott dühre hirtelen a kétségbeesés következett. Hélène Arandra nézett és a méltatlankodástól villámló szeme könnybe borult; aztán felsikoltott és lerogyott a padlóra. Hosszában fekvé nyögött ottan. Lassan, hosszan zokogott; egy hörgő állat egyhangú, tompa jajszava volt ez. Armand felé hangzó végső siralmában benne volt minden elfojtott panasza, szívébe fojtott minden sóhajtása. Hosszu napok halálos küzdelme szólalt meg e végső jajgatásban. Armandban az emberi fájdalom ellenállhatatlan érzése támadt már akkor is, mikor Alfred szenvedését látta, mennyivel erősebben ragadta hát meg az emberi fájdalom ebben a földön fekvő asszonyban. A gyöngé és mégis hatalmas kötelék, mely e legyőzött teremtéshez fűzte, a megosztott kéjnek elszakíthatatlan köteléke, most egyszerre oda láncozta őt ehhez az asszonyhoz. Már azt hitte, hogy elfeledte e nőt; de az öntudatlan féltékenység s a testi szánalom kettős hatása fölébresztette benne azokat az érzelmeket, a melyek — azt hitte — már nincsenek lelkében. Letérdelt szenvedélyes

indulatában és föl akarta emelni az asszonyt, úgy mintha még most is a szeretője volna . . .

— »Hélène,« szólt, »térj magadhoz . . . Könnyörülj rajtam, ne sirj . . . kelj föl . . .«

Az asszony engedelmeskedett, aztán könnyben úszó szemmel, tátott szájjal, lassan Armand felé fordult. Kimondhatatlan háládatosság látszott szenvedő arcán. Leült egy zsöllyébe, a fiatalember pedig lábához térdelt, hogy letörülje könnyeit. És Hélène most újra birt szólani:

— »Vége, mindennek vége, örökre vége! . . . Te nem tudod, Armand, mennyire szerettelek, mennyire szeretlek . . . Ó, miért tettem, a mit tettem! . . . Olyan voltam mint az örült . . . Nem tudtam semmit, csak azt tudtam, hogy szeretlek . . . Te voltál egész életem, egész hitem, minden a mi jó és nemes bennem . . . És mindez egyszerre elveszett! . . . Ó, mit nem szenvedtem! Mindig azt a szörnyűséget hallottam, a mit nekem mondtál. Mintha csak folyton kést forgattak volna a szivemben . . . El akartalak feledni téged, el akartam feledni magamat, megsemmisíteni mindent. És mit cselekedtem én szerencsétlen? . . . Miért nem jöttem ide, rimánkodni, hogy fogadj vissza és higj bennem. Meg tudtalak volna győzni . . . Most mindennek vége . . . Ne érints, irtózom magamtól . . .«

Elhárította, visszalökte magától kedvesét. Armand érezte, hogy e pillanatban az asszony előtt megjelent új szeretőjének képe.

— »És ebben te vagy a bűnös, hóhér!«
beszélt tovább dühösen Hélène. »Igen, te sülyesztettél le ide. Vagy volt jogod velem így bánni? Felelj! Mit vétettem én? Mikor hazudtam neked? Miért kételkedtél bennem? ... De nem, édesem. Te olyan jó vagy, te olyan kedves vagy és én úgy szeretlek ... Bocsáss meg nekem ... Megöl a fájdalom! ...«

Igy siránkozott és hol átkozódó, hol szerelmes szavainak zürzavara elárulta, mily összefüggéstelenek az érzelmek, melyeknek vihara rázza. Aztán mintha csillapodott volna egy kicsit.

— »Hadd sirok egy csöppet,« mondta. »Ez megkönnyebbit. Ne szóljon hozzám ... Mindjárt...«

Armand fölkel. Mily tehetetlen volt a kétségbeesés e kitörésével szemben! Föl s alá járkált a szobában, melyet megszállott az alkonyat szomorúsága. Hélène zokogása most már alázatos, halk volt, csaknem olyan mint egy kis leányé. A fiatal ember lelkét feldúlta ez a hosszú, szakadatlan, egyre ismétlődő sóhaj. Nem próbálta vigasztalni az asszonyt és nem is tett kísérletet, hogy leküzdje a szörnyű meggyőződést, mely támadt benne, hogy sose távozzék belőle. Kínzására összeelegyedett a szájalom e vergődés iránt, a letörülhetetlen szennyfolttól való borzadály és ama gyilkos igazságtalanságnak látása, melyet elkövetett. De legjobban levette és szívére örökös teherképp nehezedett a szörnyű felelősség érzése, hogy ez asszony vesztét

ő okozta. Ez a szerencsétlen nő azért sülyedt ennyire, mert ismerte őt, mert szerette őt! Hélène ösztöne nem csalta meg őt, nem kételkedhetett többé. Most már hitt ez asszonyban. Hitte, hogy igazán szerette őt, hogy találkozásuk előtt tiszta volt. Hitte, hogy a gyalázatos cserbenhagyás vitte arra, hogy egy más férfi karjába vesse magát, és ennek csak ő, Armand az oka, az egyetlen oka! Járkált, járkált és valahányszor egyet fordult, látta a két ablak bús homályában azt az összetört alakot, azt a homályból kisápadó arcot.

Hová lett egykedvűsége, melylyel Hélénet fogadta? Hová tagadásának ereje? Halálhörgéssel nem lehet vitatkozni; ő pedig most egy lélek halálát látta. Nyilvánvaló volt, hogy ez az asszony nem kíván semmit, nem akar semmit, csak hogy kedvese bele lásson a szívébe; és Armand bele látott és látta a vért, mely az ő kezétől ütött sebből csorgott. Soká maradtak így, némán; a fiatalember egyre járkált, a nő pedig sirt. Armand végre oda ment Hélénehez és megfogta kezét; megremegett e puha, nedves, hideg kéz érintésétől; aztán ajkához emelte azt a kis kezet és könnyei hullottak reá, annyi év után első könnyei. Az asszony a kétségbeesés örvényében is sajnálkozott hóhérjának könnyein.

— »Ne sirj.«

Ezt mondta neki, aztán szenvedélyesen magához ölelte és összeecsókolta arczát. Armand érezte

a forró ajkat szemén, homlokán, száján. Most az asszony egyszerre visszahúzódott és fölállt. Megint az a másik ember jelent meg előtte.

— »Jaj,« kiáltott szívet tépő hangon, »még vigasztalni sem tudlak téged . . . Isten hozzád, Isten hozzád és ez az utolsó Isten hozzád.«

Végig tapogatta a fiatalember haját, arczát, miutha meg akarna győződni, hogy csakugyan itt van ez az alak, melyet ő úgy szeretett, aztán futva indult az ajtó felé.

— »Hova mégy?« kérdezte Armand.

— »Menekszem előled,« felelt Hélène tévedezve, s a következő pillanatban kint volt a szobából. Az ajtó becsapódott mögötte. De Quernenek nem volt ereje, hogy kövesse. Ott állt azon egy helyben, mintha csak szélhűdés érte volna. Egyszerre borzasztó félelem hidegsége futott végig a testén . . . Hátha azért rohant el tőle a kétségbeesetten örjögő Hélène, hogy megölje magát. Egy pillanatig szeme előtt lebegett a szörnyű képzet: sötét part, a folyó homályos, forradalmas árja és egy asszonytest, melyet a jeges víz magával ragad. Kirohant. A lépcsőn négyével ugrotta lefelé a fokokat. A gyaloguton egy nő ment a Champs-Élysées felé. Utána szaladt. Nem ő volt. Aztán kisietett a járó kelőktől és kocsiktól hemzsegő sugárutra. De hogyan találhassa meg e sokaságban. Hogyan tudhassa, merre ment az a szerencsétlen? Ónos eső esett, hiába füttyentett több bérkocsinak,

csak a keresztútnál állithatott meg egyet. Chazelékhez hajtatott és utközben ő is megismerte végre, mi az örültséggel határos aggodalom. De csakhamar ott volt a kis palota előtt. Szive remegett, mikor megnyomta a csengetyűt és azt kérdezte az inastól, hogy visszatért-e már az urnő. A szolga igenlő válaszára szinte leroskadt felindulásában. És, mert a szenvedélyek játéka révén szüntelenül a lét ezer apró haszontalanságaiba botlunk, egész ostobán állott a legény előtt, ki már föltárta az ajtót, hogy bebocsássa. Hogyan birhatná elviselni e perczben Hélène és főképp Alfred közelségét? Valamit hebegett, azt mondta, hogy most jut eszébe: elébb egy más látogatást kell tennie, de majd este visszatér. Belevetette magát a kocsiba.

— »Talán a fiára gondolt, az mentette meg!...«
szólt magában. »De legalább nem vagyok gyilkos.«

III.

E jelenet után egynehány nappal, Armand levelet irt Chazelnek Londonból. Mentegetőzött, a mért még kezét sem szorithatott barátaival távozása előtt. Betenni lábát a rue de Larochefoucauldbeli kis palotába, viszontlátni a két teremést, kiknek összetörte életét s a kik őt mégis csak bizalommal és bocsánattal halmoznák el, látni a lelki haldoklást, melynek minden sóhajtása türhetetlenül hatna szive mélyébe: felülmúlta mostani erejét. Mikor rágondolt Alfred bánatára és Hélènere, ki most minden szemérme és érzelve bukásának közepette él, ezt mondta magában: »Ez borzasztó, de én nem segithetek. Feledni kell... « És hogy régi kedvelt maximája szerint apró mellékes dolgokkal fojtsa el bánatát, erősen sietett Anglia felé.

Kegyetlenül henye és üres ifjúságában legjobban a kozmopolita kóborlással tudta agyonütni unalmát. Európában három-négy társasága volt neki. Főképp Londonban élt egész rendesen: lakást tartott a Bolton-Streeten, Piccadilly mellett, két klubba is járt és számos családban jó barát gyanánt fo-

gadták. De most, mikor beköltözött három butorozott szobájába, nem birt azonnal elmerülni a világ forgatagában. »Majd egynehány nap mulva beko-pogtatok az ismerősöknél . . .« gondolta magában. Az egynehány nap elmúlt és ő még mindig egyfor-mán irtózott az emberektől. Eltelt egy hét, két hét, három hét, és Armand egyre csak leküzdhetet-len idegenkedéssel gondolt minden társaságra, min-den mulatságra és mindenre a mi van, mindenre a mi él. Csak este sétált, hogy kevesebb ember-arczot lásson. Ha nappal ment ki, olyan kétkerekű kocsiba szállt, a melynek kocsisa hátul ül magasan, a lova pedig gyorsan üget. Czél nélkül vitette ma-gát az óriás város végtelen utczáin. A kis fekete házakra kis fekete házak következtek, itt ott square látszott: rács és csenevész fák, aztán tér és rajta valami piszkos színű szobor, majd rengeteg nagy park, melynek gyöpét nyájak legelik. A rop-pant hangyaboly fölött a kormos ég boltja; néha sárga köd árasztotta el ezt az eget, máskor a gőzök záporban csapódtak le, néha pedig kéklett is az ég, bizonytalanul hidegen és mintha köszén-por lebegett volna alatta. Az utczákon sokaság tolongott, de Armand nem ismert egyetlen egy arczot sem és csak ment, mendegélt órákon át, azzal a gondolattal, mely mindig vele volt, akár ébredt, akár öltözött, akár evett, — azzal a mindig jelenlevő és mindig egyforma gondolattal.

És mit mutatott neki ez a gyötrő, megrög-

zött gondolat? Szüntelenül és szüntelenül Hélènet. Az utolsó találkozásukkor tett borzasztó vallomás minden apró részletében megjelent előtte és látta a tettet, melyet az asszony oly irgalmatlanul határozott szavakkal vallott be. Látta Varades karja között; mert az a sejtelem támadt benne, hogy a kétségbeesés első kitörése után visszaesik, s ez a látomány oly érzelmet sugallt beléje, mely szívét mint szomorú teher nyomta össze. Ez a komor súly már akkor is reá nehezett, mikor Hélène oly tragikusan siránkozott a rue Lincoln-beli szalonban. És mint akkor, most türhetetlen nyomasztósággal nehezedett rá az a tudat, hogy ez asszony nyomorúságának ő az oka. Varades után el fognak következni a többiek, vagy meg lehet állapodni azon a csúszós lejtőn, mely az első szeretőtől a tizedikig visz? Mikor az asszony elveszítette az önbecsülés szokását és erejét, mely a méltóság egyetlen forrása, mely gát állhat ellent a kisértések és kíváncsi vágyódások áradatának? Hélène szép; körül fogják rajongani. Folytonos bukásai most itt, előtte, szeme láttára történtek meg, és Armand nem akadályozhatta meg semmivel és, mint az asszony sirva kiáltotta feléje, ő volt, a ki vesztét okozta. Ez asszony életének képe előtt olyan volt, mint valaki előtt, a kinek saját kezével töltötte a mérget. Hogyan akadályozhassa meg az arcz halálos eltorzulását, a hideg verejtékezést, a borzasztó rángatózást, mikor a gyilkos szer már a vérben kering.

A házasságtörés mérge, melylyel megfertőztette e teremtést, be fogja fejezni romboló munkáját. Mi mentsége van, hogy mindezt cselekedte? Semmi, mert szerelem nélkül nyúlt ez asszonyhoz. Ha legalább szerette volna, ha egy kis boldogságot adott volna cserébe feláldozásáért. De a bűn kikerülhetetlen süllyedésében még egy más süllyedés is járt: a legkegyetlenebb kiábrándulás. Mit csinált ő egy reménykedő, fiatal nőből, a ki a legmagasabb érzelmeket keresve tévelyedett meg, mit csinált belőle? Egy hitét vesztett teremtést, a ki feledést keres. Mivé lesz egy év múlva, aztán ismét egy és ismét egy év múlva. Elmondta magában: »*All the perfumes of Arabia will not sweeten this little hand.*« Arábiának minden fűszere nem illatosítja meg ezt e kis kezét...« Összegörnyedt a lelkiismeret sulya alatt, mely nehéz, oly kegyetlenül nehéz volt, hogy már nem is érzett mást, csak ezt a folytonos nyomasztó összezúzódat.

»Furcsa portéka az ember,« gondolta magában; »és micsoda megvetendő dolog ez a gyöngeség! Hogy ez a lelkifurdalás igazolt legyen, bűnösnek, vagyis felelősnek, szabadnak kellett volna lennem. Ámde az akarat szabadsága hiúságos beszéd, következésképpen a jó a rossz, az erény, a bűn is...«

Ifjúságában sokat gondolt e kérdésekre és helyesek gyanánt fogadta el a szabad akarat ellen való modern főargumentumokat. Magára alkalmazva ez okokat, megsemmisíteni próbálta erkölcsi baját

»Mi vagyok én? Öröklődés révén keletkezett valami, bizonyos egy milieuben. Ha a körülmények adva vannak, úgy kell éreznem, a hogy éreztem, úgy kell gondolkoynom, a hogy gondolkoztam, úgy kell akarnom, a hogy akartam.«

És széjjelszedte saját énjét elemeire, mint azt különben gyakran megcselekedte, ha reá jött a hamletizmus; így szokta nevezni az analízis révén elkövetkezett lelki bénultságot. Láttá, hogy önzésének első forrása az, hogy családi élete sohasem volt; érezte, hogy a nevelőintézet korán beszennyezte képzeletét, a polgárháboru öldökléseinek látása pedig idő előtt felköltötte benne az embergyűlöletet. Vallásos hitétől már gyermekkorában megfosztották a könyvek; nem volt semmi ambíciója, mert nem volt ügy, melyben hitt volna és mert elég vagyonnal rendelkezett, hogy dologtalanul is megélhessen. Aztán végig vonult szeme előtt szerelmi kísérleteinek hosszú, haszontalan, szomorú sora, a meddig ráakadt Chazelnére.

»Hogyan ítélném volna meg őt másképpen, mint ahogy megítéltem,« így gondolkozott tovább. »Ez az asszony valósággal rám kötötte magát. Hogyan tudhattam volna, hogy ez egy regényes, esztelen, de őszinte természet bolondsága? Azt hittem, csak olyan nő ez, mint a többi. Ezt hittem és ezt kellett hinnem . . . « Megrögzítette szívében a szükségesség szavát: »Kellett,« mint valami emeltyűt, a melylyel elhengeritheti lelkiismeretének

terhét; de a teher csak nem mozdult. Hiába küszködött; volt benne valami, erősebb önmagánál, a mi arra kényszerítette, hogy ez asszony veszte okozójának tekintse magát.

Most aztán a megkönnyebbülésnek más módját ügyekezett kitalálni. Képzeletében bejárta kalandjuknak egész utját, és a veszedelem ez ösvényén kereste a keresztutakat, a perczeket, a mikor és a hol másfelé mehetett volna ő is, az asszony is. Az első hetekben, mikor Chazelek Párisba költöztek, Hélénel sétálva, miért akart mindig érzelgősnek látszani? Azért, hogy ábrándosságához szóljon és kíváncsiságát izgassa. És tudott volna másképp cselekedni? »Nem,« felelt magának dühösen, »a csábítás a természetben van, mint a hogy az agárnak természetében van a vadászás...« Elkövetkezett az a pillanat, mikor látta, hogy Héléne szeretni kezdi őt. Eltűnhetett volna akkor e nő életéből? El, ha hitte volna, hogy ő e teremtés első szerelme. De hát megparancsolhatja magának az ember, hogy ezt vagy azt higgye, hogy így vagy úgy gondolkozzék? Mit nem adott volna most azért, ha ma is úgy ítélheti meg Hélénet mint akkor. Csakhogy ez lehetetlen volt, mint a hogy akkor nem ítélhette meg úgy mint most! Eszébe jutott, hogyan tétovázott az első találkozásuk előtt való este. Őszinte levelet akart neki írni, hogy szakítson vele, mielőtt elkövetkezik az, a mit jóvá nem lehet tenni. De vajjon meggátolhatta-e, hogy holmi kép-

zetek ne ostromolják gondolatát és ne tartsák vissza tollát. Ismeretségek hónapjaiban nem szerte ez asszonyt, csak gyötörte sivár voltánál fogva. Hát lehet parancsolni az érzésnek, a szerelemnek? Hogy durván szakított vele, megint csak azért volt, mert a képzeteknek hatalma van az ember akaratán. Barátja szenvedésének képzete erősebb volt benne kedvese szenvedésének képzeténél. Akár csak nagyító üveggel nézte volna, úgy a belső szerkezetet, melynek az ő cselekedetei látható jelei voltak; bele merült multjának ez aprólékos szemléletébe... Hiába, az önvád terhe csak nem csökkent. Elméjét sikerült meggyőznie, de ez a meggyőződés nem könnyítette meg a szivét. Lelkiismerete gyötörte, mind a köznyelv mondja. De a lelkiismeret is mi egyéb illúzió nál? A felhajított kő, mely érzi röptét, de nem tudja, hogy kéz dobta, szinte azt hinné, hogy ő a mozgásának oka. És lelkiismerete bántja, hogy leestében összetöri a fűvet. Önvád támad benne.

»Ha érzékcsalódás révén fantóm lebegne előttem,« így gondolkozott végre Armand, »vajjon hinnék-e a kisértetekben? Nem. Azt mondanám, hogy fantómot, üres alakot látok, és szervezetem állapota kényszeríti reám ezt a kába képzetet. Hát csak türjük a fantóm baját, ha már kell, de ne higyük benne.«

Hát a jó, a rossz, az önvád, a lelkiismeret, a szabadság lehet megannyi valótlan tünemény,

testetlen árnyék. De az elvitathatatlan valóság volt, hogy egy lélek elveszett és a szörnyű végzet őt ez elveszés eszközévé tette. Elveszett lélek? Tehát a lelkeknek van élete és halála, valami, a mi fön- tartja és a mi megsemmisíti őket, mint egy szellemi üdvözülés és kárhozat. Elgondolta magában, milyen lesz Hélène lelke, e végső katasztrófa előtt. Meg- jelent előtte multjuknak minden epizódja, magya- rázgatta és megértette őket. Most, hogy tudta az igazságot és érezte, mily rosszul ítélte meg ez asszonyt, e multnak legcsekélyebb eseményei is váratlanul jelentésüekké váltak előtte. Fölmerült lelkében szomorú barátnőjének hallgatagsága, bá- nata, kitörő szerelme és minden emlék éreztette vele háládatlanságát és amaz érzelem erejét. Mily eleven volt ilyenkor ez a női lélek! Mily nemes ez a te- remtés a vétekben is! Mily gazdag ez érzékenység! Mily teljeseek ez indulatok! Mily mélységes a bánat és mily magasztos a szárnyalás az elérhetetlen boldogság felé! És ma mily letörülhetetlen szenny van tulajdon ezen a lelken!

Gondolatai most áttértek Alfredre, eszébe jutott e rútul megcsalt emberrel folytatott utolsó beszélgetése. Chazelnek eleven lelke volt, melyből mint jótékony forrás fakadt a gyöngédség és a becsületesség, a hit és a remény minden hatalma. Armand most magára gondolt: »Az én lelkem halott!...« Végig pillantotta ifjuságát. Fiatal volt, de nem bírta tevékenységét egy ideális esz-

mének szentelni; kedvelte a nőket, de nem bírta szívét egy érzelemhez kötni; nem tudott áldozni, hinni, szeretni. Végig nézte a lajstromot, melyet mint csábító épp annyi hiuság, mint a mennyi kíváncsiság révén állított össze. — — — — —

Valamennyi csak az érzés eszköze volt, semmi egyéb. Nem emlékezett egyre sem, a ki iránt jó volt és a kit többre becsült, miután megösmerte. — — — — —

A házasságtörő nők megint csak hazudtak az ő kedvéért. Lelke nem csak halott volt, de terjesztette is maga körül a halál ragadványát. Kiváló értelmességét, és mindazt a mit a gazdagság adott neki, semmire sem használta fiatalsága óta. Végezetül pedig erkölcsi gyilkosságot követett el egy asszonyon, a ki hitt ő benne! A teher ismét súlyosabb lett és Armand újra küzdött.

»A lélek élete és halála! Üres szavak!... Akármilyen kis változás történik az agyvelőben, a lélek kicserélődik. Nagyító üveg alatt meg lehetne találni azokat a sejteket, a melyek az okai, hogy én soha se szeressem... De miért van az, hogy a lelket némely eszmék élesztik, mások pedig megölik? Miért? Nem tudom, és mennyi dolog van, a mit én nem tudok. Az agyvelőről beszélek. Mi az agyvelő? Anyag. És mi az anyag?... Nem ismerem.

rik, nem tudják. Mire való hát, hogy az ember kérdezgesse, miért van ez, miért van az? Csak egy a kérdés: miért van minden? És az egyetlen dolog, a mit igazán tudunk, csak az, hogy e kérdésre soha nem tudunk megfelelni...»

Maga előtt látta a titok örvényét, a megismerhetetlen mélységet, melyet a tudomány minden gondolat és minden lét eredetében lát. Saját végzetének problémájával egyetemben érintette a többi végzet problémáját és lelkének nagy fájdalmába kísértetbe esett, hogy vigasztaló értelemben oldja meg a rejtelmet, melyet buvárlott. Az élet találós meséje, melyet az ész föl nem ér, mért ne lehetne mentő, a mely jóvá teszi a sok földi nyomorúságot, életet ad a holt lelkeknek és békét a feldult lelkiismereteknek. Miért ne lehetne egy, a miénkhez hasonló, bennünket sajnálni tudó szív középpontján a természetnek, mely bennünket alkotott keserű vagy édes érzelmeinkkel, ideálra törekvésünkkel, gyöngeségünkkel, nagyságunkkal és hitványságunkkal egyetemben!...

»De hiszen akkor Isten volna!« gondolta magában, »térdre borulhatnék most, mikor szenvedek és azt mondhatnám: Miatyánk, ki vagy a mennyekben...« Miatyánk!... Mikor a fiatal ember ide ért eszmélkedésében, szeme könybe láb-badt. Ő nem ismerte sem atyját, sem anyját és ama fönséges imádságnak ez egyetlen mondata is kimondhatatlan megindította... De legott meg-

emberelte magát. Erősebb gondolatai támadtak e misztikus ömlengésnél. Szive és elméje vetélkedvén egymással, elméje győzött. Megtestesültek előtte az Isten ellen szóló okok, melyek a rossz létéből következnek. Hogyan egyeztethető össze az atyai jóság és a visszatérés törvénye, mely azt rendeli, hogy az egyik bűne szüntelenül visszaessék a másikra. Ki volt a bűnös, Hélène vagy ő? Ő . . . Kettejük közül ki követett el szerelmi bűnt? Ő, mert nem szerette ezt az asszonyt és mégis elcsábította csupa hiuságból, unalomból, érzékiségből . . . És kit ért a büntetés? Hélènet. Az asszony és Alfred közül ki volt a bűnös? És ki szenvedett? Alfred. Így, ha van bűn, mindenkinek a bűne, valaki más lelkében hozza meg mérges gyümölcsét, és ez az összefüggés kormányozza az emberek végzetét. A fiak az apák vétkeiért vezekelnek. Az igazak a rosszakért, az ártatlanok a bűnösökért. A nyomoruságok e szakadatlan átszármaszásának láttára hogyan hihesse az ember, hogy a homályos földöntúlon mégis van az igazságnak és jóságnak kutfeje?

»A bűnöket a körülményekből és a vérmérsékletből eredő szükségesség szüli«, így elmélkedett Armand, »a cselekedetek következményeit a véletlenség intézi, — legalább ide lent . . .« Most megint felülkerekedett benne a misztikus áramlat: »Ide lent? Hát csakugyan volna más világ is, melynek ez a világ csak képe vagy előkészítése?

De akkor miért nincs a kettő között semmi köte-
lék? Miért nincs segedelem a kétségbeesés órái-
ban? Ó, ha csakugyan volna mennyei atya, neki
minden szenvedés imádság lenne!...

Ennyi ellentmondó eszme zűrzavarának köze-
pette e boldogtalan ember előtt megjelent az élet
nagy, egyetlen problémája, melyet csak a vallás
oldhat meg: vajjon van-e a mi tűnő napjainkon,
rövid érzelmeinken, veszendő cselekedeteinken tul-
valami, a mi nem mulik el s ami megelégheti a
végtelenségre való éhségünket és szomjuságunkat.
Armand talán megint vallásos lett valamikor; de
ez órában nem volt az és ezt felelte önmagának:
»Ha nincs semmi, mire való ez a szörnyü lelki
furdalás? Ha pedig van valami, miért nem fogha-
tom föl az elmémmel, miért nem érezhetem a
szivemmel? Hogyan vessem végét e türhetetlen
küzködésnek? Hogyan szabaduljak e gyilkos te-
hertől?...«

E sötét napoknak alig volt egyéb eseménye,
mint hogy leveleket kapott Alfredtől. Valamennyi
tele volt szeretettel; és mind panaszkodott Héléne
betegessége miatt, mindből kiérzett szomorusága és
a jövőn való aggódása. Szóval: Héléne csak min-
dig boldogtalan.

»Maglehet«, gondolta magában Armand, »hogy
ezeknek a szóknak: jó és rossz, lélek és Isten
nincsen semmi értelmök. A filozófusok ezer meg
ezer esztendő óta vitatkoznak rajtok és a vitáknak

nincsen semmi foganatja; a hitvallások keletkeznek és pusztulnak. Én megmértem az ész tehetetlenségét és nincsen hitem. De semmi szükség sincs az észre meg a hitre, és mégis tudjuk, hogy az emberi nyomoruság megvan s hogy mindent el kell követnünk arra, hogy e nyomoruság okai ne legyünk . . . El kell követnünk? Mintha volna szabad akaratumk! De akár van, akár nincs, érezzük és szánjuk ezt a nyomoruságot!«

Mikor a fiatal ember ez uj utra, a szánalom utjára tért, nemcsak a lelkiismerete könnyebbedett meg, de valami kétségbeesett szeretet is szállta meg szivét. Elképzelte Hélène multját, ugy, ahogy ő mondta el; látta őt kislyánykorában és szórakozott szomoru gyermekségén, elnyomott ifjuságán. Szánta őt házas életében s az erkölcsi elválásban, mely Alfredtől elkülöníti. Bánta, hogy megismerte őt, bánta minden szavát, a mit neki mondott, bánta a csókokat, a melyeket kért és kapott tőle. De mindenek fölött sajnálta ez asszonyt, a miért örületében Varades karjába vetette magát; és szánta a vétkekért, a melyek erre az első vétkekre szükségképpen következni fognak. Szánta Hélénet, amért született, amért él és amért kikerülhetetlen végzet kezében van. Most már jobban érezte, hogy eleven e nő, mint mikor Hélène a kebelére borult, szerelemtől kábultan. Valamely különös átköltözés révén érezte kedvesének gyötrelmeit, kivel nem birt osztozni a gyönyörőségben. Lelke ama beteg szivbe

költözött, és a szájalom oly erős, oly nagy lett benne, hogy elárasztotta egész életét.

Esténkint, mikor az utczán járkált és eljutott a Haymarket meg a Regent's Street barátságatlan keresztutjaira, lelkének mélyéig megrázta őt az ott kószáló, sok nemzetbeli leányok látása. E sötét ruhába öltözött teremtések mindenféle nyelveken szólitgatták a járókelőket. Voltak köztük nagy, tenyeres-talpas német nők, karcsu francziák és angolok, a kiket gyakran ártatlannak maradt arcukon lehet megismerni. A legtöbb öreg volt; és szemökben szilaj fény. Mely szomoru vagy bűnös kalandok sodorhatták az idegeneket hazájuktól messze, ez örökké borus ég alá, e szorgos kereskedő néptől hemzsegő utcákba? És a fiatalokat, az angyalarczuakat — mert akadtak köztük olyanok is — mily szomoru volt látni, mikor benyitottak a csapszékbe és egyre-másra hajtogatták föl a nagy pályinkás poharakat! Egy kicsit nekipirult arczczal jöttek ki és megmelegedve az alkoholtól, hogy daczolhassanak a hideggel, az esővel, a köddel, folytatták gyalázatos zarándoklatukat. Armand csak nézte, nézte, hogyan járnak-kelnek, hogyan szólitanak meg vagy szidnak össze valakit és hogyan beszélgetnek egymás között. E kárhozottaknak valóságos serege tolongott utczahosszat. Igen, ezek kárhozottak és nem menti meg őket semmi; valamint nem menti meg semmi ama fényben élőket, akik gyémántokkal és hintón mennek embervadá-

szatra; és nem menti meg semmi a házasságtörő asszonyokat sem, a kik kíváncsiságuk áldozatává lettek. Semmi, mert nincs, a mi megmentse!

Néha, mikor templomok előtt ment el, eszébe jutott, hogy a teremtmények ezrei hisznek egy megváltóban. »De ha én nem hiszek, vajjon az én hibám az?« így gondolkozott. »Az igazi megváltó az lenne, a ki megváltaná még a hitetleneket, a renegátokat, a lázongókat és a nembánkódókat is, — mert ezek a sajnálatra legméltóbbak!... — Nem, nincsen megváltás és a Krisztus hiába halt meg...«

Ekkor aztán úgy fogta föl az életet, mint egy vak és rombaló szükségesség, mint egy, a teremtményeket egymás elvesztésére serkentő gonosz erő művét. Lent a prostituczió, fönt a házasságtörés, — ime ezt szüli a legnemesebb emberi érzés, a szerelem. A civilizáció úgy tünt föl Armand szemében, mint egy roppant nagy orgia, a hol sok az étel, a bor, a vendég; de vajjon a megváltás kenyerét mely misztikus tányéron találják meg a bűnbocsánatra éhezők? És míg az orgia zajog, míg az asszonyok kínálják piros ajkuk gyümölcsét, míg a mámor a vigság óriás himnuszában csapong, minden pillanatban egy vendég esik az asztal alá: az áldozatait vakon válogató halál viszi el; a helyébe más ül és pedig oly gyorsan, hogy észre sem vették az eltűnést és a vigság ragyog minden homlokon, mosolyog minden szemben. A vigság?

Ha az ember nem gondol a maga bajára és ha bátor, még el bírja viselni nyomoruságait; de ha más szenved, hol vegyük a bátorságot, hogy elviseljük, mikor a szenvedésnek mi vagyunk okai? Most egyszerre eltűntek ezek a víziók, ezek az elméletek, ezek az álmok és helyöket a haldokló vagy az elaljasodott Hélène foglalta el. Armand maga sem tudta, melyik gyötri őt jobban e két kép közül.

— »Hátha szeretem őt?« így töprenkedett egy reggel, fölkelés közben. »És hátha amit én lelki furdulásnak hiszek, egyszerűen szerelem?« Nem tudott felelni e kérdésre. Mikor az ember szeret, a boldogságot abban a nőben látja, a kit szeret; és most hogyan képzelhesse, hogy csak egy perczig is boldog lehessen Hélène révén? Visszamehetne Párizsba, újra kezdhethetne vele mindent, megszőktethetné, elvihetné valami országba, a hol minden idegen, a hol felednének! De érezte, hogy akármily örülségeket követne el ez asszonyért, mostani boldogtalansága csak megmaradna. Tehát nem szereti Hélènet. De akkor miért dobog ily kegyetlenül a szive, ha csak reá is gondol? Miért ez a folytonos aggodalom, mely megmereviti reszkető kezét, mikor a Chazel leveleit kell felbontania, mintha attól tartana, hogy az a boldogtalan ember végre valami új kalandot fedezett fel. Miért nem nyulhat könyvhöz, miért nem ülhet asztalhoz; miért nem mehet, miért nem jöhet, hogy e nő, mint kísértet, szüntelenül ne legyen mellette? Hi-

szen nem ölte meg, nem ontotta vérét... Miért gondol mindig ismertségökre, ezzel a kétségbeesett sóhajtással: »Ha tudtam volna!« Ha tudta volna, mit ad neki ez az asszony, mikor oda adta magát; ha így érzett volna akkor is, mikor Helène szerelmesen és őszintén borult keblére; ha akkor is az lett volna a szívében, a mi most van, akkor... akkor, szerette volna e nőt... Szerette volna!... A teljesen érezni nem bírás, az önzés mártiromsága, a meddő sivárság, lelkének vergődése, a magányosságban és a kétségbeesésben, meg a többi erkölcsi nyomoruság mind véget érnek, ha szíve egyszerűbb, ha ért és hisz!

Most már hitt Héléneben, de későn volt. Tudta, mikor vesztette el tisztaságát e nő. Szerette, mikor beszennyeződött egy más csókjától. Észrevette, hogy elszalasztotta a boldogságot. Mikor örökre bezárult a bűvös palota, melyet nem látott, bár járt benne. Szeretni kezdte ez asszonyt, mint egy halottat, a kivel többé nem beszélhet soha... A halottat azonban nem éri szenny, és Helène? — »Arábiának minden fűszere...« mondogatta magában és dörzsölte kezét, mint a véres királyné. A teher ismét a szívéen volt... Hogyan vehesse le róla?... De hátha ez a lelki mardosás csak a távollét révén keletkezett kába képzet? Mikor a gyermekek éjtszaka félnek valami bizonytalan alaktól, hogy téríti őket észre az apjuk? Oda vezeti őket rettegésök tárgyához és az érintés a gyerme-

keket kigyógyítja a félelemből. Hátha ő is ehhez az orvossághoz folyamodnék? Ha fölkeresné Hélènet és színről színre itélné meg, mit vétett ellene? »Ez az egy van még a mit megkísérthetek,« mondta magában egy nap és hirtelen elhatározta, hogy visszatér Párizsba. Több mint hat hete emésztődött már így a szive.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

V.

Mily bájos és kaczer volt a tavaszi Párizs, mikor Armand a megérkezése után való nap keresztül vágott rajta, hogy a rue Lincolnból a rue de La Rochefoucauldba menjen! Két óra volt. Könnyü fuvalom borzolta a Champs-Élysées zöld lombjait. A fogatok vigan robogtak. Olyan verőfény ragyogott, mely széppé tesz minden asszonyt; de az Armand lelkében sötétség volt. Emlékei szomorú kíséret gyanánt nyomában jártak; kivált ama hideg téli éjszaka emlékei, mikor ugyanezen az avenuen ment, első légyottjok előtt. Még nem is telt el egy év azóta. Mily gyors az idő és mennyi boldogságot ragad magával!

Halálos szomorú volt az az éj, de szomorúsága nem volt olyan, mint a mai; és Armand érezte, hogy ez a mai szomorúság többet ér amannál. Nem cselekedne többé ugy, mint akkor cselekedett. Gyötrő lelkiismerete vajjon tisztábbá tette volna őt? Hát a nemesedés forrása lenne a fájdalom? De mire való ez a nemesség, ha csak arra való, hogy megmutassa: mily bűnösen használtuk erőnket?

Elhaladt a Madeleine, a virágvásár mellett és érezte a langyos szellőben a bokréták, a növények illatát. Eszébe jutott, hogy a télen itt szokott ibolyát venni kedvesének. Hélène ez ibolyák közül egyet mindig legkedvesebb könyvei valamelyikének a lapjai közé tett. Volt egy könyve, mely már egészen megtelt e szerelmes ereklyékkel. Ezt a könyvet Hélène kölcsönadta neki és az első lapra ezt írta saját kezével: »Őrizd meg kis virágaimat...« Imádandó, gyermekes jele a szerelmes gondnak, mely őt regényök minden legcsekélyebb részletéhez fűzte. Ez a szerelem vesztette őt el,

Armand végre ott volt a kis palota kapuja előtt. Becsöngetett és alig lépett a szűk udvarba, egy örvendő hang kiáltotta: »De Querne ur!... De Querne ur!... és a kis Henri Chazel, ki bonnejával épp sétálni készült, hozzá szaladt, hogy üdvözölje. A gyermek öröme csak növelte bánatát. Fájt neki, hogy szeretetet lát a fiu szemében, a kinek anyját meggyötrötte és atyját megcsalta.

— »Itthon van az apád?«

— »Nincs«, felelte Henri, »de a mama itthon van. Nagyon beteg volt, míg a bácsi utazott...«

— »És most?...«

— »Jobban van«, szólt a fucska... De bonneja már kifelé vezette és De Querne felment a vörös szőnyeggel borított falépcsőn, mely Hélène szalonjába vitt. Minden a régiben volt, nem változtak a dolgok, melyek látták őt, a mint vigan

tervezi és követi el ezt a bűnös szerelmet, a melyért már két hónap óta borzasztóan vezeklett! Mily könnyed léptekkel haladt föl gyermekkori barátja házának lépcsőin egykor, hogy vétkezzen barátja ellen! Hova megyünk néha tudtunkon kívül! Bevezették a szalonba, a hol annyit csókolt a kedvesét, mint egy tolvaj, mihelyt a háziúr távozott. Miért maradt egykedvű e dolgok között az időben, és érzékenységének beteg része miatt vért ma miattuk olyan szörnyen?

Az inas, ajtót nyitva, bejelentette őt. Hélène az ablak mellett ült és varrogatott. Fölemelte fejét és a munkát térdére tette. Armand látta arcát, mely még soványabb volt mint utolsó találkozásuk napján; az asszony vonásai úgy eltorzultak, mintha rosszul volna. A fiatal ember egy pillantással meglátta, micsoda dulást vitt véghez e teremtesen a bánat. Hélène szeme beesett volt, ajka megnyult, álla meghegyesedett, és, — ez hatotta meg Armandt mindennél jobban, — szürke ruhája, a mult nyárról ösmerős ruhája, nagy redőket vetett a vállán, mutatva, mennyire összefonynyadt az a szegény test. Hélène nem szólt egy szót sem és Armand is néma volt egy perczig. Gépiesen kereste pillantásával az alacsony zsöllyét, melyet egykor a menyecske mellé szokott tolni, hogy kedvökre beszélgethessenek. A zsöllye már nem volt a szobában, valamint a kandalló mellett állott chaise longue sem. Mennyi bizalmas estét

töltöttek együtt, mikor Hélène azon a chaise longueon ült, ő pedig a zsöllyében!... Az elhagyott asszony alkalmasint azért számúzta szobájából e butorokat, hogy ne jussanak eszébe a szerelem órái. — Ha tudta volna e változás igaz okát! — Leült egy székre az asszony mellé, megfogta kezét és így szólt:

— »Azért jöttem, hogy kérjem: bocsásson meg nekem...«

Hélène elvonta tőle szinte görcsösen remegő kis kezét. Reá nézett, valami különös mélységgel. Szeme bogara megnagyobbodott. Aztán halkán, szinte elhaló hangon, válaszolt:

— »Nincs önnek mit megbocsátanom... Ha boldogtalanná tett engemet, nem ön az oka... Ó, én nagyon megváltoztam... Beteg, igen beteg voltam, de élni akartam a fiamért... és önért is, hogy ne terhelje lelkét ez a dolog... Mennyi lázas éjszakán gondoltam önre!... Nem az ön hibája volt, hogy nem tudott nekem hinni... Sajnáltam, ó, mennyire sajnáltam önt!...«

Armand véghetetlen háládatossággal hallgatta a szeretet e szavait amaz ajakról, melyet igaztalansága annyi zokogásra indított. Áldozatának e bocsánata egy pillanatra gyöngédséggé változtatta lelkiismeretének terhét, melytől annyiszor próbált szabadulni és mélyen meghatottan szólt:

— »Mennyi szenvedést okoztam én önnek!«

— »Ne hányja a szemére«, mondta Hélène angyali szelidséggel, mely Armandt egyszerre a szomorúság és a vigasztalás valami különös érzésével töltötte el; — szomorúság lepte meg, mert ez a szelidség végtelen megtörtség jele volt; vigasztalást nyert, mert a könnyörület balzsama behatolt sebzett szívének legtitkosabb redőjébe is.

— »Ez a szenvedés mentett meg engem«, beszélt tovább az asszony. »Mikor elvált^{unk}nak, fél örülten jöttem haza, ágynak dőltem, soká feküdtem és szüntelenül szeretettel, szomorun nézett rám az az ember, a kit én megcsaltam!... Szenvedésemben felfogtam, mennyien szenvedtek miattam, mennyi rossznak voltam oka. Láttam a gyalázatot, melyben fetrengtem, s szemébe nézve a halálnak, megesküdtem: mindent meg fogok kísérteni, hogy ismét becsületes asszony lehessenek...«

Elhallgatott. Armand látta, hogy a *másikról* akart szólni, meg akarta mondani, hogy nem fogadta többé azt az embert; de némasága amaz utolsó mondat után ugyanis eléggé ékesen szóló volt.

— »Az is ön miatt történt...« szólt ismét Hélène. »Hogy lelki mardosást okozzak önnek, azért elvesztett engemet... De csakis az igaztalanság eltévelyedése indíthatott erre a nemtelen bosszura. Sirni láttam önt... Elgondoltam magamban: ha szenved, még visszatér hozzám; ha nem szenved, minek okozzak neki szenvedést?... De

nem, ő vissza fog térni s én megmondom neki, hogy éljen békével... Az én életemben nincs többé más, csak kötelességem fiam és fiam atyja iránt; és, tudja meg, ez elhatározáshoz az erőt csak abban találtam meg, a mi ön iránt való szeretetemből megmaradt... De talán jogom van egy ígéretet kérni cserébe azért, a mit önnek adtam...«

És mélységes hangon mondta:

— »Igérje meg, hogy az én emlékezetemért — mert nem szabad többé egymást látnunk — nem fog többé sziveken gázolni és megbecsüli az érzelmet, a hol csak találja...«

Armand hallgatott. E végső szavak feltárták előtte, mily teljes átalakulás történt a mártiromság révén e lélekben; és megszűnt borzasztó aggodalma, mely Londonban hetekig kinozta. Miután látta, mily romlást okozhat az önző és gyanakvó igaztalanság, most érezte a szánakozás nagy jótéményét is. Hélène azért állt meg ama végzetes uton, mert szánakozott kedvesének lelki mardosásán, szánakozott férje szerelmén, szánakozott fia jövőjén. A szánalom által törülte el szomorú, sötét multjokat. Férje és fia iránt való szánalma fog talán neki erőt adni, hogy mindent jóvá tevő életet éljen, ha Armand is szánja őt és segít neki.

Igy találta meg Armand de Querne az üdvösség kútfejét, melyet hiába keresett az erőtlen ész révén, melyet a vallás dogmái nem adhattak neki, mert nem hitt; így találta meg az irgalmas

szeretet erényében, mely fölötte van minden magyaráztatnak, minden kinyilatkoztatásnak — mert hiszen maga az örök és legfőbb kinyilatkoztatás. — Érezte, hogy valami új támad benne, a mivel mindig okot találhat az életre s a cselekvésre: az emberi szenvedés hitvallása.

Párizs. — 1885. október—1886. januárus.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

NOVELLÁK.

Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

Novellák.	Lap.
Szaida	70
Aline	87
A szerelem kora	108

Szaida.

Nyomós okom van, hogy soha ne feledjem el az anekdotát, melyet most elmondok, azaz inkább is leírok, a világ egyik legszebb tájékán hallott elbeszélés után. Sziria Bejrut nevü gyönyörű városának kikötőjében, a Messageries egy épp indulóban levő nagy hajóján történt. Barátom, ki ezeket beszélte, meg én a födélzeten voltunk. Előttünk a Libanon hókoronás fakó vonala, lent a zöld lombok között Bejrut fehér hazai, még alantabb a sárga mart, melynek fövénye egész Tirusig terjed s az öböl torkolatában a roppant, kék vitzükör a felhőtlen és a hőségtől szinte sápadt ég alatt. A hojszáktól környékezett gőzös gyorsan csuszott a hasadó viz egyhangu zaja közepett; elhaladt vagy husz nagyszerü, mozdulatlan, fellobogózott hadihajó mellett, melyek mint várak álltak a tengerben tornyaikkal és ujdonat uj csillogó aczél ágyuikkal. E hatalmas, fenyegető angol hajóraj egyik vértese az a *Victoria* volt, mely negyvennyolcz óra mulva oly szörnyü módon sülyedt el, épp ily nyugodt tengeren, épp ily sápadtan és melegen tiszta ég alatt,

épp így a part közelében!... Élie Laurens és én természetesen nem sejtettük a katasztrófát ezen a szép keleti délutánon, míg bizalmasan csevegtünk és gyönyörködtünk a felséges tájékban. Én Jeruzsálemből jöttem, hol zarándoklatban jártam, — sajnos, inkább eszmélkedő, mint áhítatos zarándoklatban. — Ő Kairóból tért vissza, hol diplomáciai ügyeket bonyolított le. Egynéhány év előtt konzul volt Bejrutban s most utjában e várost érintve, csak azért állt meg, hogy engemet magával vigyen. Menekülni akarva a sok nyakra-főre látogatás terhetől, nem is szállt le a hajóról. Örültünk, hogy oly hosszú távollét után ismét egynéhány napot tölthetünk együtt ezen a gőzösön. 1883-ban váltunk el, és most 1893-ban találkoztunk újra! Éliere, mint egyik legkedvesebb pajtásomra emlékeztem vissza; de ha nem is szerettem volna őt úgy, élénk érdeket költött bennem, hogy ily hosszú elszakadás után újra beszélhetek vele. Mert ez a bonyolódott természetű, kissé modoros viseletű, ideges arczu, és hol elmés, hol gyöngéd pillantású férfi, egyike volt azoknak az embereknek, akik mindig sokféle és regényes gondolatokat keltenek bennünk. *Második szerelem* című könyvemben elmondtam róla, hogy mely bánat miatt tért vissza a diplomáciai pályára, a melyet már egyszer elhagyott. Sejtettem, hogy azóta keresett és talált is vigasztalást. Így gondolkozván róla, csoda-e, ha titkos értelmet tulajdonítottam egy igen egyszerű dolognak, mely indulásunk

előtt egy órával történt. A reggeliző asztalnál ültünk és épp nagy gyönyörűséggel ettük a damasz-kuszi baraczk-szilvákat, mikor Élienek levelet hoztak, mire meglehetősen bosszankodva kelt föl és így szólt hozzám:

— »Te vagy tanum, hogy egyetlen egy látogatást sem tettem Bejrutban, sem nem irtam senkinek. De ezekben a keleti nagyvárosokban mind olyan falusi módon szalad szét a hír! . . . Megtudták, hogy itt vagyok és már zaklatnak! . . . Különb-
ben siess vissza ide, mert egy igen szép asszonyt fogsz látni, Rodiernét; az aleppoi vasuti mérnök feleségét. Nem találkoztaál vele? . . .«

Mig Sziriában mulattam, csakugyan többször hallottam e nevet a banális »szép« jelző kíséretében; de ez nem készített elő a ritka hatásra, melyet a fiatal nő látása tett rám, mikor újra felmentem a hajóra. Rodierné, bár több volt harmincz évesnél, termetre és alakra ifju leánynak látszott. Idres-bodros, fekete, vörös, sárga és kék fonalakból szőtt arab kelméjü ruhát viselt ezen a rekkenő délutánon. A szelid szellő, mint mikor a vizet borzolja, meggyűrte ezt a tanagrai szobrok lepléhez hasonló könnyüségü szövetet és sejteni lehetett a gyöngéd, szinte törékeny test finomságait. És mily arcz! A bájos vonásokon az a halaványság, a melyet csak az izzó éghajlatok alatt látni; az a halaványság, mely csupa lobogó élet és láz. Haja hamvasszőke, szürke szeme édes pillantásu, kissé ives ajkai között a

fogak ragyogók. Keze, lába és fejének daczos hor-
dozása arisztokrata természetre vallott, míg férje,
az aleppoi vasuti mérnök, uri ruhába öltöztetett
munkásnak látszott pirosposztság arczával, melyet
kicsattanó vörössé tett a vérmeseket feltüzelő, az
idegeseket megsáppasztó és az epéseket megzöldítő
éghajlat. Rodier kezén-lábán meglátszott a paraszt
származása és ha világos szeméből becsületesség
és értelem szólt is, hangja és nevetése egyszeriben
elárulta a vele született, vele nőtt nyerseséget és
a cselekvésre mindig kész, küzdelemhez szokott férfi
erős elbizakodottságát. Szóval ez a férj sehogy sem
illett ehhez a finom, gyöngéd teremtéshez. Mint
tipus, tökéletes ellentéte volt e nőnek. Mikor így
hárman együtt járkáltak az indulásra kész hajó
födélzetén a festői sokaság hemzsegése közepett,
míg a gőzsip egyre szólt: bennem az a rögtönös,
oktalan és ellenállhatatlan meggyőződés támadt,
hogy ha ez az asszony találkozott Laurensnal e
messze földön, valami szomorú városban — mint
ahogy találkozott is — bizonytalansággal megszerette. Oly
rokonok voltak, oly bensőn és barátilag hasonlók
idegességükben, finomságukban, macskaszerű kar-
csúságukban! S hogy az agyamba ötlött regény
még valóbbszinű legyen, megvolt a pozitív bizonyíték,
hogy a nő erőnek erejével látni kívánta barátomat,
ki észrevétlenül akart átutazni Bejruton. Nem válik az
embernek becsületére, hogy ily potom jelek után mindjárt
rosszat hisz. Én azonban hit-

tem, még pedig oly határozottan, hogy mikor bemutatattak a mérnökéknek, a legjelentéktelenebb szóban is bizonyosságát láttam sértő föltevésenek. És uj bizonyság volt szememben Rodierné és barátom minden pillantása, mosolya és mozdulata. Közelebbről vizsgálva az asszonyt, oly eredeti bájosnak és érdekesnek találtam, hogy mód nélkül vágytam megtudni e képzelt történet részleteit, vagy ha nem is épp a részleteit, hát legalább valamit róla. Kíváncsiságom az illetlenségig vitt. De immár husz év óta ismerem Éliet, tudtam, hogy ő czinkosmódra elnéző az ilyen kíváncsiságok iránt, mert maga is nagy megfigyelő. Testvéries jóindulattal válaszolt kérdéseimre, melyet oly durván kockáztattam meg, hogy szinte szégyellem elmondani. De miért bánám meg, mikor ez az imádatos teremtés, a kit egynéhány pillanatig láttam a nap-sugaras hegyek, a fehér házak, a sötét fenyves erdők, a fövenyes mart és a kék tenger tájképében, most emlékezetemben csakugyan oly szerelemtől égőn jelenik meg, a minőnek én őt lázas, ideges szépsége után eleve ítéltem!

— »Tudja-e«, szóltam karonfogva Éliet, mikor Rodierék csónaka eltűnt a kikötőt bezáró hullámgát szirtei mögött, »tudja-e, hogy ha én ilyenforma derék mérnök volnék, mint ez és ilyen szép feleségem volna, hát nem igen mernék megesküdni, hogy semmi sem történt Bejrutban az asszony meg egynéhány év előtt itt járt ismerős diplomata között . . . «

Élie egyet vont keskeny vállán és oly jóízű kacajra fakadt, hogy gyanum egyszeriben csökkenni kezdett.

— »Megérdemelné«, szólta, »hogy csak annyit mondjak önnek: Ó nagy lélekbúvár!... Hát nem látta meg első pillantásra, hogy Rodierné örülten szereti ezt a férjet, a kit ön csak külsőleg, a fiziológia szempontjából ítelt meg! Engedje meg, hogy a diplomácia ez egyszer diadalmaskodjék az irodalmon. Mert én nem csalódtam, mikor most hat esztendeje Bejrutba érkeztem, vagy másfél évvel utánuk. Pedig akkor az egész francia gyarmat úgy gondolkozott, mint ön most. Nem ugyan az én viszonyomról, — hiszen én nem is ismertem még őket — de magáról a házaspárról és jövődjéről. Mellesleg mondva, ez egy kicsit az önök, írók hibája volt. Önök elhitették az olvasókkal, hogy a házastársak viszonyában mindig a vérmérséklet vonzódása vagy idegenkedése a döntő. Tíz eset közül kilencben így szokott lenni; de megvan ám a tizedik eset is, a mely köztünk szólva, egymaga érdemli meg az érdeklődést, mert csakis ebben van erkölcsi és érzelmi élet...«

— »Ön keményen bánik el velünk«, mondtam; »de lám maga is elismeri, hogy ennek az athlétának meg ennek a légies hölgyecskének a házassága nem lehetett valami boldog, mert hiszen az idevaló francziák is kételkedtek e tündérszemű lézaskis nő hűségében...«

— »Azt én nem mondtam, hogy boldog volt«, vágott szavamba Laurens meglehetősen hevesen. És észrevettem hangján, hogy nem egy rég megszakított viszony kellemesen kínos emléke miatt nem értesítette ő Rodiernét Bejrutba érkezéről, hanem egész más okból. Rápillantottam és megsejtém, hogy alkalmasint más, ritkább és kegyetlenebb dolgot szeretett volna ő kikerülni: a találkozást azzal az asszonynyal, a kit szeretünk, de nem akarunk szeretni, mert nem szabad sem sorsa, sem szive; a kit véteknek tartanánk megháborgatni életében, mert félünk újra rátérni a fájdalom ismerős útjára . . . Most már megbántam, hogy kiméletlenül nyultam a sebhez és legjobb szerettem volna, ha barátom nem kalandozik többé emlékeinek világába. Élie azonban végképp oda tévedt és míg nagy hajónk egyforma ritmussal haladt előre, a ziháló géptől hajtva, így beszélt hozzám:

— »Nem mondanám el önnek ezt a dolgot; de mivel megfordult fejében az a rossz gondolat, akarom, hogy még árnyéka se maradjon ott. Tudja meg, folytatta mintegy válaszolva tiltakozó mozdulatomra, »hogy mi volt e két teremtés életének titka . . . Csak volt, mert az a kis lázas nő, mint ön nevezi, örökre végét vetette. Ha meghallja e történetet, csodálkozni fog . . . De elébb ki kell magyaráznom azt a mondásomat, a melyet ön az imént oly ferdén értett. Igen, mikor én Bejrutba érkeztem, ez a házaspár általános kíváncsiság és

találgatás tárgya volt. Tudja miért? Mert az a Vincent Rodier, a kit ön most oly nyiltszívűnek és jókedvűnek, sőt az ön szemében szertelen jókedvűnek tapasztalt, — csak azért, mivel lármája után közönségesnek ítélte — a világ leghallgatagabb és legmogorvább embere volt. Télen-nyáron reggel hét órakor lóra ült és kilenczkor tért vissza tönkre csigázott, tajtékos paripán. Tizkor hivatalába ment és ott rontotta magát a tömérdek sok fekete kávéval és nargilével — ami itt minden látogatás és értekezés elmaradhatatlan kelléke — kihallgatva a baksis-vadászokat, a kik seregestül özőnlének elő, mihelyt valami vállalkozásról van szó. Öt órakor ismét kilovagolt, egyedül és kilenczre beállított az *International-Clubba*. Ezt a kis kaszinót az angolok alapították s a francziák közül Rodier egymaga járt belé. Ott whistezett, pokerezett éjjélig s a dél-előtt magába szedett mérget alkohollal tetézte; az itálnak pedig ez éghajlat alatt rettentő hatása van. Szabad napjait veszedelmes vadászatokra használta föl. Az Anti-Libanonon lőtt két három leopárdot, a Hermonon több medvét, a Tábor-hegyén egy pár hiénát, a Karmelen pedig vagy tiz-tizenöt vaddisznót. — Most már ugy-e, nem tekinti őt oly közönségesnek? . . .«

— »Valóban nem«, feleltem, »de vallja meg ön is, hogy az olyan férj, a minőnek őt most festette, viseletével eleve menti a feleség minden hibáját . . .«

— »Ezt gondolták és mondták Bejrut minden francia házában«, folytatta Laurens, »sőt egyebütti is . . . Valami különös okának kellett lennie, hogy ez az ember ennyire elhanyagolja feleségét, alig négy-ötéves és szerelmi házasság után, — mert Rodiernének nem volt egyéb hozománya két szép tündérszeménél, hogy az ön szavával éljek, — így elhanyagolja, itt a távol idegenben, a hol még a legridegebb teremtések is összebujnak. Ha tudná, mi különbség van a között, mikor az ember tiz-tizenkét napi járőföldre utazik és mikor állandóan lakik ilyen messzeségben: fel tudná fogni, hogy mit ér a tüzhely! Rodier meg szemmel láthatólag kerülte az övét. Pedig nem tudták róla, hogy szeretője lenne; és a felesége sem adott okot semmi pletykára. Csak mód nélkül sokat járt társaságokba; látszott rajta, hogy menekszik gyűlölt otthonából. Ön nem is sejti, hogy a társas összejövetelekre mennyi alkalom kínálkozik itt az Isten háta mögött, a hol még a nap hevénel is öldöklőbb az unalom. Az emberek között általános összeesküvés van, menekülni ez átkozott unalom elől. De ez az így élő nő oly hozzáférhetetlennek látszott s az örökös látogatások és mulatságok forgatagában oly egykedvű és zárkozott volt, hogy másfél éven át nem akadt senki, a ki udvaroljon neki, bár elhagyatottságát mindenki tudta . . . Az imént vidámnak, szinte enyelgőnek látta őt. De akkor! . . .«

— »Hát gyermekeik nem voltak?« kértem, mikor barátom elhallgatott, nyilván visszaemlékezve az időre, mikor először látta azt a bánatos, özvegy szép teremést, a kit bizonynyal szeretett volna megvigasztalni.

— »Nem voltak«, felelt Laurens, »és sokan azt vélték, hogy ez az oka a házastársak csodálatos hidegségének. Vannak olyan emberek, a kik csak azért házasodnak meg, hogy fiuk legyen, s aztán nem bocsátják meg feleségüknek, mikor ez apai kívánságukban csalódtak. Rodier nem tartozott ezek közé. Különben nem akarok önnek találós meséket föladni és nem mulattatom azzal sem, hogy elősoroljam a sok balgatagságot, a mit e különös házaspárról beszéltek. Röviden megmondom az igazságot, a mint azt később meg tudtam és, higgye meg, előre sejtettem. Előbb azonban egy kérdést kell önhöz intéznem, mert meg akarom tudni, hogy lehetségesnek tart-e egy helyzetet, a melyre sokan azt mondják, hogy képtelen, bár én meggyőződtem róla, hogy igenis lehető. Hiszi-e, hogy sokáig, nagy félreértések lehetnek olyan emberek között, a kik egy fedél alatt laknak, egy tálból esznek, szüntelenül egy levegőt szívnak, a kiknek közös minden érdeke és minden szüksége, — és a kik szeretik egymást? . . .«

— »Ha hiszem-e!« válaszoltam; »a legtöbb családi boldogság e félreértésekből ered! Hány apahalt meg, a ki szerette fiát, de meg volt győződve

a gyermek háládatlanságáról, és nem tudta, hogy fiának szívét hasogatja az apa hidegsége! És az anyák és leányaik, meg a testvérek egymás között!... A hallgatás, a szint vallani nem tudás, a szeretett teremtés jelenlétében való fájdalmas elfogódás közös sorsa a gyöngéd és félénk lelkeknek. Szomorú sors, szomorú szeretet! Mennyi baj nem történnék meg a világon, ha a lelkeket is ugy lehetne látni, mint a testeket!...«

— »Nos«, folytatta Élie, »ilyen félreértés választotta el Rodiert a feleségétől... Mint az legtöbbször történni szokott, mind a ketten hibásak voltak. A férj házasságuk első idejében örülten, betegesen, sértőn féltékenykedett feleségére. És mint az szintén mindig történni szokott, a kevély asszony sértődve lázadt föl férje ellen és nem gyanította, hogy a féltékenység mint iszonyú méreg rongálja és tépi a férfi szívét. Daczolt férjével. Sohasem láttam nőt, a ki kevésbbé leledzett volna a kaczérság veszedelmes bűnében, mint ez; és mégis kaczerkodni kezdett csupa daczból. — Nem is nagyon. Mikor a prefekturán bál volt, kétszer-háromszor kelleténél többet tánczolt egyik vagy másik fiatal emberrel; kiránduláson virágokat fogadott el olyanoktól, a kiket férje nem szeretett, s aztán öt percz múlva eldobta a bokrétát. A férjek az ilyesmik után dühösek, durvaságokra vetemednek, sőt gyakran végzetes örültségeket követnek el. A mérnök mindezt nem tette, hanem felesége tudta

nélkül Sziriában vállalt hivatalt; egy hétbe se telt és az asszonyt elragadta hazájától, családjától, barátaitól, hogy egyuttal elragadja a képzelt vetélytársától is! A nő engedelmeskedett: de képzelheti, mily méltatlankodva, és mily szavakat váltva férjével. Nem mondom el, mi mindent láttam, miután megismerkedtem velük. Csak azt szeretném, ha ön el tudná képzelni ezt a két daczos büszkeséget és ezt a két sebbzett szerelmet, a mint együtt raboskodnak sziriai számkivetésükben. Az asszony, bár szeret, gyűlölködik és el van tökélve, hogy nem bocsát meg soha. A férj pedig meg van győződve, hogy ez a nő nem szereti őt többé és mást szeret. Itt, több száz mérföldre Franciaországtól és ebben az életmódban, már nem félthette feleségét. De dühögve látta, hogy az asszony mindig szomoru és hallgatag, mintha halálosan bánkódnék valaki után. De ki után? Nem tudta és rendszeresen megrontani kezdte magát. Az ilyen öngyilkosságokat unostantig használják a regényekben. De az életben mégis gyakoriak, bár nem mindig egészen szándékosak és öntudatosak. Ily öngyilkosságot folytatott ez a mérnök is, a nő közelében, a kit imádkolt s a ki imádta őt. Játék, ital bolondja lett és folyton nyaktörő multságokba lelte örömét.«

— »Nem kellett volna kitörnie a nyakát, csak a lábát vagy a karját«, szoltam közbe. »Egyegy súlyos betegség vagy testi veszedelem megszokta oldani a legbonyodalmasabb problémákat is.

Mikor szeretünk, mindennek egyszerre vége, ha látjuk, hogy szerelmünk tárgya testileg szenved . . .«

— »Ez egyszer eltalálta«, mondá Laurens, oly pillantással nézve rám, mintha valami misztifikációt sejdítene. Holott én pusztán logikai véletlenség révén bukkantam erre, nem gondolva meg, hogy megjegyzésem igen különös lehet. Barátom meggyőződött, hogy nem tudom a történet végét, melylyel engemet egy kicsit meg akart lepni. Mert ha a diplomaták szeretnek évdni az írókkal, még jobban szeretik tönkre hatni őket új és eredeti anekdotákkal.

— »Rodier a sport veszedelmes nemei közül legjobban szerette a lovaglást«, folytatta Élie »a mi nem is csoda, itt a gyönyörű lovak hazájában. Mikor ide érkezett, rossz lovas volt, majd kevésbé rossz lett, aztán jó és végül kitűnő. Oda jutott, hogy mindig a legszilajabb állatokat kereste. Szüntelen csereberélte lovait. Tüneményes paripákat keresett; rendkívüli futókat és ugrókat, míg végre egy beduin törzsfőtől megvett egy fehér kanczát. Szaidának nevezte. Így hívják a régi Sidont, melynek hegyfoka, nézve, ott látszik a fövényes part mögött. A ló négy éves volt; bámulatosan csillogó szőre tiszta fehér, csak a szügyén volt egy fekete folt. Teste kissé rövid; de azért csupa hajlékonyság, nemesség és tűz. A kancza rendszerint szelid volt, mint a bárány és értelmes, mint valami emberi teremtség; de ha ingerelték, rettenetes, féktelen szí-

lajság tört ki rajta. Dühös vadsága már két szerencsétlenséget okozott. Két haurani arabot megölt, és mivel valóságos babona fűződött hozzá, Rodier potom áron vehette meg. Örült dolgokat követett el lovával. Sok merész lovast láttam már itt és Egyiptomban, ugy a bennszülöttek között, a kik *fantázija*-játékukban hajmeresztő dolgokat mivelnek, — meg a francziák és angolok között is. De oly erőt és bátorságot nem is sejtettem, a minőt ez a tagbaszakadt normandiai ember fejtett ki, mikor Szaidán ült. A nemes állat orra lyuka remegett és vértől duzzadt meg, mikor nyergében érezte gazdáját. Sötét szeme dühtől szikrázott. Körme kaparta a homokot, fehér szőre, hosszú farka és sörénye lázasan felborzadt; és rázta az arab módon sügyére kötött kékköves amuletet. Olyan volt, mint valami álomországbeli állat, valami mesés, félelmes hippogriff, mely vissza akar száguldani, röpdülni a tündér-világba. Csakugyan hallatlan kalandokon ment keresztül a bizarr Rodier és lova. A mérnök örülten hajszolta, főképp pedig ugratta Szaidát. Hol valóságos folyókon szökelletek át, hol kaktusz- és áloé-sövényeken; majd szikláról termettek le a mélybe, játszva a százszoros hallálal. Rodier egy este a klubban az angol konzulal beszélgetett a lováról. A konzul irigyelte a remek állatot. Mindketten neki hevülve a whiskeytől, Rodier fogadott, hogy ő keresztül ugrat lovával egy tizenkét személyre terített asztalt!«

— »És meg is nyerte a fogadást! Ez aztán ember a talpán!« kiáltottam. Minden bátor tettben, még ha esztelenség is, van valami költőiség, mely megbüvöl bennünket. Ez a vasutépítő, a kit az imént gunyoltam, egyszerre oly hősi színben és oly érdekesnek tűnt föl előttem, mint a napoleoni legendákban vitézkedő, botor vakmerőségükben is fönséges alakok. Mikor valaki az életéből tiz évet azzal töltött el, hogy X-eket és Y-okat irkált a fekete táblára, ez a botor vakmerőség még vonzóbb. »És ön ott volt, mikor átugratott? Látta? ...« kérdeztem.

— »Türelem!« folytatta Élie Laurens és szemében diadal csillant meg. Örült a hatásnak »gusztálta«, mint a hogy a makaó-bankárok »gusztálják« a nyerő kártyát, lassan, óvatosan csusztatva ki a másik alól, hogy annál tovább gyönyörködhesenek az izgalomban. »Bár megszoktuk e rejtelmes ember nyaktörő vállalkozásait, mégis képzelheti, hogy a fogadás nagy föltűnést keltett. Ez a tréfa oly biztosan halálos volt, mint mikor töltött ágyu elé áll valaki. Én már másnap reggel meghallottam a híret. Rodier négy napot kért trainingre. Föltettem magamban hogy mindent el fogok követni ez örülség megakadályozására. Kötelességemnek tartottam ezt, mert tudom, hogy ez a titkos bánatában eltévelyedett ember maga a becsület és a derékség. Az még sem járja, hogy elpusztuljon vagy örökös nyomorékká legyen ily kapatos huszárokhoz méltó gyer-

mekségért. Az imént mondtam, hogy erről a házaspárról meg volt a magam fogalma. Mindent jól megfontolva, fogtam a kalapomat, botomat és egyenest Rodiernéhez mentem, elmondani neki ezt az örült fogadást. Épp úgy beszéltem el neki, mint most önnek: egyszerűen, kommentárok nélkül. Sose felejttem el, hogyan hallgatott. Minden szóra halványabb lett, és oly megindulás lázzott rajta, hogy végképp meggyőződtem: mily végtelenül szereti férjét, a ki őt oly kegyetlenül elhagyta. Először nem szólt semmit. Aztán fölkelte és így szólt hozzám: »Kérem, sziveskedjék öt perczig várni rám, aztán kíséren el, ugyancsak öt perczre.« Azzal kiment. Alig három perczig váratott, de oly hangon mondta azokat a szavakat, hogy e kis időt is kimondhatatlan nyugtalanságban töltöttem el. Láttam, hogy föltámadt benne egy végletekig vitt, elkeseredett teremtés, a ki ugyanolyan örültségre képes, mint a mit én megakályozni akartam. Mikor visszatért, férjének egyik fegyvere volt kezében; egy karabély, melyet ismertem, mert én is vadásztam vele. Az asszony azt mondta: »Menjünk«. Követtem őt. Éreztem, hogy most nem szabad sem ellenkezni vele, sem tágitani mellőle. Szótlanul haladtunk le a lépcsőn. Keresztül mentünk a kerten, az istálló felé. Most már érteni kezdtem a dolgot. Az arab lovászlegény ajtót nyitott előttünk, meglepett pillantást vetve az urnó kezében levő fegyverre. De hogyan sejthette volna a bekövetkezendő jelenetet,

melyet ma is úgy látok, mintha tegnap történt volna! A hidlásán álló Szaida fülétt hegyezve tekintett felénk és remegni kezdett, mintha sejtené a veszélyt. Az a gyöngye asszonyka pedig vállához kapta a puskát és hidegen, irgalmatlanul a ló két szeme közé célzott; én aggodalomtól megdermedten hallgattam és éreztem, hogy ennek *meg kell történnie* . . . A fegyver elsült. Az állat rettenetesen felhorkant végső küzdelmében; még most is a fülemben van ez a hang. Aztán ágaskodni próbált és menten élettelenül rogyott össze . . .«

— »És a férj? . . .« kérdém nem titkolva megindulásomat a beszélő előtt, a kit még mindig meghatott ez a különös tragédia, melynek véletlenül tanuja és szinte részese volt.

— »A férj?« felelt Laurens; »mikor ez a különös dolog történt, épp a kertben járt, valami új ültetvényt nézegetve. A lövés hallatára előrohant. Mikor az istállóba lépett, első dolgom volt az asszony elé állni, ki félholtan támaszkodott a falhoz, egyik kezét a szivén tartva, a másikkal a puskát fogva. Rodier az agyonlőtt lóra pillantott, aztán rám, végre pedig a feleségére; és meglepetve láttam, hogy komor arcán két könycsepp gördül alá, két nagy, nehéz könycsepp. Esküszöm, hogy sohasem fogom feledni e könyeket. Aztán félkézzel félre háritott engemet, mint én most ezt a széket; oly erővel és tüzzel, a melyet épp úgy nem tudok leírni, mint a szegény Szaida ugrásait; és felesége felé rontott,

ezt kiáltva: Ó, te szeretsz engemet, te szeretsz engemet!« Aztán karja közé kapta és elvitte az ájult asszonyt. Boldogságuk meg volt mentve. A félreértés megszűnt. Ugyan hiszi még, hogy féltékenykedni kell rám?«

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Aline.

Bár még alig értem el azt a kort, melyről a költő oly bánatosan mondja: »*Nel mezzo del cammin di nostra vita*«, máris csaknem annyi barátom van a föld alatt, mint a földön. És az évnek némely szakában, mikor ünnep van a kalendáriomban és az utczán, a családok tüzhelyénél és a gyermekek szemében, elérzékenyedve és gyakran lelkifurdalás közepett gondolok azokra, a kiknek számára már nincsenek ünnepek. Mennyi arcz jelenik meg előttem ilyenkor! Némelyek fáradtak, öregek, barázdásak; mások ifjak és csillog rajtuk a zsenge báj frissesége. Pedig nincs se fiatalság, se vénség az örök homályban, a hova ők tűntek. Majd mint a muzeumlátogató, ki a képek között kóborolva, végre megáll egy előtt és csak azt nézi: én is kiválasztok e jelenségek közül egyet, egy emléket, melyhez ragaszkodom. Az alak szinte kézzelfoghatóvá válik, és az emlékezés megdobbantja a szívemet. Vér bibora pirosítja meg újra az elhamvadt arcot. A régóta nem látó szem felragyog és néz.

Az ajak megnyilik, remeg. Mosolyog. Megszólal . . . Itt a keze, itt a válla, egész formája, lélekezése, lelke. Ez a fél-hallucinálás oly erős, hogy aztán félek, mi mindent fogok álmodni az éjszaka. De ki nem ismeri a temetések után való napok e homályos ábrándjait, melyekben oly furcsán keveredik a gyönyörűség és a félelem és melyekben a halottakat oly kettős érzéssel látják, hogy itt vannak előttünk, — és mégis holtak! Beszélünk velök, kebelünkre szoritjuk őket, társaságukban végig járjuk életünk szokott helyeit; de eközben eszünkbe jut ^{remélés} ~~teremtés~~öknek minden részlete és nem értjük, hogyan lehetnek itt velünk, mikor tudjuk, hogy lent vannak a sirban.

*

Nem tudom, tapasztalja-e minden ember a multnak és jelennek e fájdalmas összefolyását. Azt hiszem, nem; mert ime, hány öreg ember van, a ki vidáman éli tul minden társát. Sorsom ugy rendelkezett, hogy már gyermekkoromban is sok kedves emberem haljon meg; és én szerettem őket azután is. Igy e korban, melynek minden uj napja uj életnek látszik, sok szomorú évforduló volt. Hogy csak egyet említsek: a karácsony, mely más kisfiúnak oly vidám, nekem bánatos emlék volt, egy korombeli leánykáé, az én első barátnémé, ki ez ünnep előtt két nappal halt meg. Bár azóta már egy század-negyed mult el és a kihunyt szerelmek teme-

tőjében vannak más keresztek is, melyekre koszorut kell tennem, ez évfordulón mindig visszaemlékszem Alinera, — ez volt a kis halott neve, — és a vidéki kis házra, a hol laktunk, ő a harmadik én a második emeleten, kilátással a kertre és a vulkánikus hegyek gyűrűjére, mely minden utczából látszott a szemhatáron. Most is előttem van a szinte fekete láva, melyből a város épült; a szük utczák kavicsa, melyen a vásárra menő parasztok fasaruja kopogott, a háztetők fölé emelkedő félig kész székesegyház, és még sok mindenféle: a földszinti pék, ki lóhereformájú vajassüteményeket sütött; a kovács, kinél meztelenkaru legények verték a piros izzó vasat, szikrák záporában; a téren az első köztársaság korabeli hadvezér szobra és az én kis barátnőm Aline, gyászruhában, — épp akkor halt meg az anyja, mikor atyja fölibénk költözött, — és a kert, ahol olyan boldogan játszottunk.

Ez a kert a háziasszonyé volt, egy igen valóságos, beteges öreg urnőé, a ki sohse mozdult ki szobájából. Mindig az első emelet egy ablakában láttuk arczát. Ősz haját közepén választotta el és szines szalagos főköttöt viselt. Az ablak egy táblája sötétebb volt a többinél és mintha még vénebbé tette volna ezt a fejet, mely mindig imádságos könyvre, vagy a szegényeknek szánt kézimunkára hajolt. A kertek falain túl a hegyek csonka kupjai és az omladozó várkastélyok rajzolódtak az égre. Most is le tudnám rajzolni azt a kertet, puszpáng-

fáit, ribizke bokrait (melyeket télire szalmával fődtek be), és a fal mentén szétterpesztett ujjak módjára meredő körtefákat. Eszembe jut az orgonabokor, mely alatt Aline az utolsó napokon üldögélt, köhécselve, halaványan. Voltak ott vesszőkre csavarodó rózsatők is. Én leszaggattam a bimbókat, mielőtt kinyiltak volna és nagy kíváncsian szétfosztottam őket. »Claude, te kegyetlen!« mondta Aline, »megööld őket.« A virágok között röpködő lepkékhez foghatókat nem láttam többé, bár csak tarka, sárga és kék, igen közönséges pillangók voltak. Szilaj vadászkedvvel üldöztem őket; de Aline nem engedte, hogy gombostűre tűzzem a foglyokat: gyönyörködött színükben, aztán elbocsátotta őket és nézte, hogyan röpülnek el, bukdácsolva, karikázva. Ez volt a mi nyári multságunk; de imádtuk a kertet télen is, mikor hó takarta az utakat, a galyakon pedig valóságos jégnyársak lógtak. Mindig hozzá fogtunk lehetetlen nagy tervünk megvalósításához: igazi házat építeni hóból, a melyben megférnénk, mind a hárman: Aline, én és — minek tagadjam? — egy nagy bábu, melyet ő hol »Marie«-nak, hol »a mi lányunk«-nak hívott. Remek egy bábu volt ez: a szeme kék, a szeme pillája igazi, az arcza rózsaszínü; keze-lába mozgott, szóval heted-hét országon nem akadt párja; de örök szégyen lett volna, ha a gimnáziumbeli diákok — már gimnáziumba jártam — megorrontják a létezését. De mit nem tettem volna meg az Aline kedvéért?

Hiszen annyira szerettem e testvérkémet, kit a véletlen közelembe hozott!

Aline kedvességében volt valami komolyság, a minőt addig gyermekem nem láttam. Kicsi, gyöngye, halavány volt; és szorult a szívem, ha elgondoltam, hogy az anyja is mellbajban halt meg. A rövid életre ítelt teremtések koránérettsége látszott rajta; valami hiányos tökéletesség. Ez a kilenczéves leányka maga volt a szelidség és a rend; nem szerette a zajos játékokat, tehát gyűlölnie kellett a pajkos, engedetlen, durva fiukat, a minő én is voltam. És mégis épp az ellenkező történt, s attól a naptól fogva, hogy összebarátkoztunk, valami ellenállhatatlan, ösztönszerű hatást tett rám. Most, mikor visszapillantok gyermekéveimre, megértem, hogy ez az ártatlan leányka, kinek könnyü léptei alig érintették a vén ház lépcsőit, elsőben ébresztette föl bennem az édes női lélek kultuszát, melyet a legkegyetlenebb tapasztalatok sem birnak egészen kitépni a szivből. Pajtásaimmal elkövettem mindenféle gonosz-ságot. Kijátszva bonneom éberségét, nagy csinytetekre vetemedtem. Fölmásztam a piac közepén álló kutra és a rézoroslán szájából ittam; lovagolva csuszkáltam a kórház-utczai lépcső vaskorlátján. Természetesen beleestem a medenczébe és legurultam a lépcsőn. Bőrig ázva, rongyosan, kéken-zölden kerültem haza és rútul kikaptam . . . De alig tértem vissza Alinehez, vasárnap és csütörtökön délután, mikor együtt játszottunk, egyszeribe megvál-

toztam én, a félvad fiu. Nem kiabáltam, nem ugráltam, nem hadonáztam többé; féltem, hogy megbántom ezt a kis tündért, kinek kezén soha sem volt szenny, kinek ruháján soha sem volt szakadás. Követendő példa gyanánt emlegették előttem és mégsem lázadtam föl ellene. Épp oly természetesnek látszott, hogy neki engedelmeskedem, mint-hogy másoknak nem fogadok szót. Mindig azt játszottuk, a mit ő akart, nem a mit én. Csodáltam szőke hajának finomságát, hangjának édességét és értelmességének minden legcsekélyebb jelét; — például hogy ő a karácsonyfájáról nem szedte le a süteményeket azonnal. Én az enyimet még az este megkoppasztottam. Az Alineé azonban még tavasszal is teli volt; és a czukrokat kővel kellett megtörnünk, ugy megkeményedtek. De azért sohasem ettem olyan jót.

*

Ha nem a kertben játszottunk, — és az utolsó évben bizony csak ritkán mehettünk le, mert kis barátnőm nagyon gyöngé volt, — legszivesebben az ő kis szobájában mulattunk, melynek egyetlen ablaka a piacra nyilott és látni lehetett belőle az ágyukon, golyóbisokon álló bronz hadvezér tollas kalapját. Aline egyedül lakott az apjával meg egy vidékünkbeli, Miette nevű bonneval. Apja valami kis hivatalt viselt a prefekturán. De a család alkalmasint jobb napokat is láthatott valaha, mert a

lakás teli volt divatját mult, de finom butorral és a padlót régi, puha szőnyegek fedték. Hogy az ódonság ez érzete teljes legyen, gyakran kiraktuk a megfakult szőnyegre az Aline édesanyjáról maradt játékokat. Ez a szegény asszony is épp úgy megkímélgette holmijait, mint leánya. A szinehagyott, kedves jószágokon rajta volt a régi világ szine. Különösen szerettünk egy csomó szinezett papirosból kivágott figurát. Ezek az alakok lábukra enyvezett fadarabkákon állottak és régimódi pásztorokat, pásztorleányokat ábrázoltak. Mindig összehasonlítottuk őket a burgonyát, tyukot, körtét, szöllőt áruló parasztokkal, a kik heti vásárkor a piacon gyülekeztek. Szerettük a könyveket is, a keshedt selyemkötésű vén almanachokat, melyekben csodálatos képek voltak: kis fiuk, magastetejű kalappal, rengeteg nagy galléru frakkban és szükruhás, à la Prud'hon fésült leánykák. Aztán előkerültek a régi kopott porcellán-csecsebecsék meg a laterna mágicák, melyeknek üvegeire Napoleon katonái voltak festve. A falon függött egy családi kép. Kis barát-nőm anyja is rajta volt; piczike leány, a mint egy bárány nyakát ölelgeti. A leeresztett kárpitok tompították a világosságot. A tűz halkán pattogott. A szobában nem volt más óra, mint a verőfény, mely egy résen beszökve, tánczoltatta a porszemekeket. A kandallón egy időjárásmutató házacskában ki s bejárt egy kapuczinus meg egy apácza. Boldog lettem volna, ha Aline atyjának szemében nem

látok könyűt, valahányszor bejött játékunkat nézni és ha kis barátnőm nem köhög olyan szivettépőn.

Aline mindig valami bájos kegyeletességgel rakta ki elém a régi játékokat. A könyvek lapjait mindig oly csinnyán forgatta, mint a lehellet, a selyempapiroost ráhajtotta a képekre és igazi tündér volt mellettem, fajankó mellett. De nem lettünk volna igazi gyermekek, ha játékunkba nem elegyedik bele az a bábú. »Marie« oly fontos helyet foglalt el Aline lelkében, hogy a bábút végre már igazán élő valakinek tartottam és jóhiszeműleg játszottam a komédiát, melyet a gyermekek képzelete mindig üzött és mindig fog üzni. Mikor Aline azt mondta nekem: »Marie ezt meg azt teszi . . . Ezt a ruháját szereti, a másikat nem...« a dolgot egész természetesnek itéltem és segitettem a csoda-bábú ozsonnáit rendezni. Asztalt teritettem a kandalló sarkában (ez volt a szoba). Apró, a bábú nagyságához nem illő, butorokkal raktuk tele ezt a szobát. Ezek is az Aline édesanyjának játékaik közül valók voltak és »Marie« igazi óriásnak tünt föl közöttük. A mi nagy bábunknak csak egy, saját termetéhez szabott zsöllyeszéke volt (én vettem neki) és mi meg sem ütköztünk, hogy a szék kétszer akkora, mit az ágy. A bábú porcellán a kán örökös buta mosolygás lebegett. Ott ült a zsöllyében, mozdulatlanul, kezét karmantyujába dugva, fején bársonykalappal. Aline soká nézte, aztán mindig azt mondta nekem:

— Ugy-e szép? Azt hinné az ember, hogy mindjárt meg fog szólalni . . .

Néha, mikor már eleget beszélt a báburól vagy a bábuhoz, olyan komoly dolgokat kezdett emlegetni, a minők szokatlanok gyermek szájában, talán épp az ellentét révén. Egyszer, mikor megdöglött a madaram, hogy-hogynem szóba került köztünk a halál.

— Félsz te a haláltól? kérdezte tőlem Aline.

— Nem tudom, válaszoltam.

— Olyan unalmas ez az élet! . . . Mindig egyforma: felkelünk, öltözködünk, eszünk, játszunk, lefekszünk, aztán megint elülről kezdődik minden . . . De ha meghaltunk . . .

— Csontváz lesz belőlünk, fejeztem be a mondatot.

— Nem, szólt Aline, látjuk mamánkat és az angyalokat.

*

A kora életunalom és naivság e szavaival ám foglalkozzanak a bölcselkedők, kik a gyermekek pszichológiáját kutaták. E szavaknak csak az az érdemök van, hogy igazak. Én már rég lemondtam róla, hogy megérthessem a titkok titkát, az értelem és a szív ébredését. Mely pillanatban keletkezik bennünk a gondolkodás gyötrelme? És mikor a szeretet betegsége? A nő és a férfi lelke már nem egy abban az érzelemben sem, melyet az anya

halála sugall a kis árvába; és más a szerelmes vonzódás, melyet a tiz éves fiu beteg kis játszótársa iránt érez. Beteges volt az én szegény kis Alineom is, betegebb, mintsem az én félig öntudatlan vonzódásom sejthette; és a tél elején, épp mikor tiz éves lettem, már nem volt szabad többé játszanom vele, mert ki sem kelt az ágyból; karácson szombatján pedig sirva mentem a szobába, mely nekem oly kedves volt, hogy még egyszer utoljára lássam Alinet. Holtan feküdt ágyán, a feszület alatt, mely épp olyan mozdulatlan volt, mint a bábu, a kit talán végső órájában kért maga mellé és a ki nagy székében ülve nézett rá. De a »Marie« kék szeme, ez a fekete pilláju vidám két üvegszem, most is vidáman ragyogott, az a másik két kék szem azonban örökre lezárult. »Marie« szép pirosra festett porcellán képe, rózsás ajka most is csupa ifjuságtól ragyogott; Aline sovány arcza azonban sárga volt, mint a viasz és alig tudtam reá nézni kékes halavány ajakára. Hogyan vehettem észre ezt az ellentétet, most, a mikor ugy sirtam? Azt hiszem, hogy a gyermekek érzékeinek oly élénk tevékenysége van, hogy az érzések szinte magukban működnek akkor, mikor a lelküket mély bánat fogja el. Emlékszem, hogy egy pillantásra feltűnt előttem minden: a kis halott, mellette a bábu, arrább egy zsöllyeszékbe rogyva Aline apja, az a mozdulat, melylyel jobb keze a balját szoritotta és keze csuklóján a barna érmelegítő. A szobában

fehér orgonavirág édes illata lengett. Ezeket a városunkban oly ritka virágokat az első emeleti öreg asszonyság küldötte, kinek redős arczát és kettéválasztott haját oly sokszor csodáltuk, Aline és én. Egynehány perczig mozdualatlanul álltam; mintha megmerevedtem volna. Végre Miette, ki bevezetett, megfogta kezemet és azt mondta:

— Bucsuzz el tőle.

Most a kis ágyhoz mentem és lábujjhegyre álltam. Az orgonavirág illatában egyszerre érezte ajkam a kis halott arczának hidegségét és arczom haja csigáinak gyöngéd, szinte élő czirógatását. Szivem véghetetlen szomorúsággal lett tele.

*

Hónapok multak el. Szüleim még mindig a régi házban laktak. Engemet azonban nevelőintézetbe adtak, alkalmasint azért, mert mióta Aline jótékony hatása megszűnt, igazi szilaj csikó lett belőlem. Ha jól viseltem magamat, minden hónapban egyszer szabad volt haza látogatnom. Hetenkint kétszer, csütörtökön és vasárnap, sétálni mentünk a városba, párosával, némán, — így kívánta a házirend. — Mikor a prefektura táján jártunk, gyakran láttam Aline atyját, a mint hivatalába ment, vagy onnan jött. Feketébe volt öltözve és meggörnyedt, bár még alig lehetett tul a negyvenen elefántcsontgombu pálczára támaszkodott. Igen jól

ismertem ezt a pálczát. A szegény ember mindig kikeresett engemet a sötétkabátos diákok sorából és szomorú, nyájas mosolygással üdvözölt. Én meg valahányszor hazamentem, őt is fölkerestem. Sietve nyitott ajtót s miután örvendezett, hogy milyen jó szinben vagyok és mennyire növök, bevezetett a dolgozószobába, melyben az én kis barátnőm kamarácskájának az ajtaja nyilott. Egyszer nyitva volt ez az ajtó. Meg nem állhattam, hogy loppal be ne pillantsak. Az apa észrevette pillantásomat.

— Akarod látni a szobáját? kérdezte egyszerűen.

Bementünk. Nyár volt. Az apa kinyitotta az ablaktáblákat és a nap fényével árasztotta el a holt leányka szobáját. A világosság aranyat hintett a kopott szőnyegre, melyen annyit játszottunk, a letakart ágyra, melyen oly sápadtnak, mozdulatlanak láttam őt, a szekrényre, melybe a papirosból kivagdalt figurák aludtak és »Marie«-ra, a bábura, ki a szekényen ült karosszékében és most is mosolygott.

— Emlékszel, mennyire szerette Aline ezt a bábút? szólt az apa. Mindig arra kért, hogy tegyem a karja közé, ha meghalt, mert föl akarja vinni az égbe, megmutatni a mamájának. Miette el akarta temetni vele . . . De én nem bírok megválni semmi tárgytól, a mit ő szeretett.

Ismét hónapok multak el, még pedig sok hónap. Immár a harmadik karácsony volt elkövetkezendő Aline halála óta és sok minden megváltozott. Tizenháromesztendő s ficzkó voltam és olykor már cigaretteztem is. Egy csütörtöki nap a kertben jártam a rózsabokrok mellett, a hol aranyos zöld bogarakat fogdostam valamikor Aline számára. A kettéválasztott őszhaju öreg asszonyság, még mindig az elsőemeleti ablakban ült. De egy létra vége be találta ütni az ablakot s a többinél zöldebb üvegtábla eltűnt. Nyoma veszett Miettenek is. Ez a jó barnaarczu teremtés aztán egy délután négy órakor bejött az intézetbe. Kihivatott a társalgóba és szörnyü hirt adott tudtomra, Aline apja megházasodik. Egy özvegyet vesz el, kinek nyolcz éves leánykája van. Ez a kis leány foglalja el Aline szobáját. Miette elmondta, hogyan vált meg gazdájától, mikor a házasság befejezett dolog lett.

— Az ur azt teszi, a mit akar, mondtam neki, de én sokkal jobb szerettem az asszonyságot, meg a kis kisasszonyt, semhogy másokat tudjak a helyükön látni . . . A halottakat nem szabad megsomoritani, mert az szerencsétlenséget hoz a házba.

És Miette mindjárt el is beszélte egy özvegy ember történetét, a ki másodszor házasodott meg de az esküvő előtt való éjszaka arra ébredt, hogy egy szörnyü hideg kéz szoritja meg a kezét.

— Ez, tetszik tudni, az első felesége volt, magyarázta Miette.

A derék leány azután visszatért falujába. A házasság megtörtént. Az én kedves Alineomnak fölösleges lett volna éjszaka szorongatni a kezemet: annélkül is eléggé gyülöltem én az asszonyt, a ki elfoglalta helyét házunkban és az apa szívében. Pedig természetes volt, hogy az a boldogtalan ember új életet akart kezdeni. De én az én tizenháromesztendős fejemmel nem értettem meg. Alig mentem többé a harmadik emeletre és karácsonyig tiz szót se szóltam a kis Émiliehez — így hívták a jövőnyet. Ez a szegény leányka, ki ugyancsak nem szolgált rá gyülölségemre, jámbor kövér teremtés volt és szeretett volna velem játszani a kertben. Engemet már ez a gondolat is felbőszített és haragom nőttön-nőtt, mikor azt láttam, hogy a betolakodott Émilie az én régi barátnőm tulajdon bábuját, a »Marie«-t, a mi leányunkat tartja ölében. Még most is emlékszem, mint futott el a düh, mikor egy csütörtök-délután szemembe tünt ez a szentségtörés. És ma, hogy el tudom képzelni: minő jelenet folyhatott le a családban!... A mama megtalálta a bábút egy fiókban és egy-két percze odaadta a leányának. Az apa bejött és meglátta a játékot a gyermek kezében. Szive összeszorult. Pillantása találkozott a feleségével, a ki féltékenyen kémlelte arczán a megindulást; mert a második asszony mindig féltékeny. Az ember nem mert szólni. Mikor az élőkről van szó, a hallottaknak soha sincs igazuk... De én nem feledtem el

holt barátnőmet s ez a találkozás ösztönszerű gyűlölséget keltett bennem a kis Émilie ellen. Volt nekünk egyszer egy igen vad angoramacskánk. Mindig a háztetőkön s a kertben kóborolt és csak enni járt haza. Egyszer beugorva az ablakon, szembe került a kis kutyával, melyet apám aznap reggel kapott. A macska meghuzódott a párkányon és nézte az ismeretlen jövevényt; félt a lármás, ugató, fekete szörgombolyagtól. Négy napig láttuk őt így meglapulva leskelődni; zöld szemében rettegő ámulás volt. Aztán elszaladt és örökre eltűnt. Épp ilyen állati gyűlölség élt bennem ez ellen a kövér leány ellen, a ki épp oly ügyetlen, nehézkes és durva volt, a milyen finom és bájos Aline. És ez a gyűlölség vitt rá, hogy gonosz csinyt kövessek el vele. Azaz hogy mégsem. Nem rosszaság, hanem valami formájában nevetséges, de azért megható kegyelet indított; s ha rá gondolok, nincs bennem egy csöpp bánat sem.

Hát három esztendeje volt, hogy a kis Aline meghalt; de épp az évforduló napján alig gondoltam szegény barátnőmre. Hószőnyeg fődte a kertet és délelőtt eljött egy pajtásom, hogy hosszú csuszkálót csináljunk a fasorban. Ez volt a mi legkedvesebb multságunk; a vidék zordon telei kedveztek neki és mi nagy ügyességre tettünk szert benne. Egyre-másra szaladtunk pajtásommal a sinkón végig, aztán hol féllábon, hol guggolva sikárcóztunk. Olykor nagyokat is estünk s ilyenkor vége-hossza

nem volt a hahotának, lármának. Épp legjobban zsinatoltunk, mikor Emilie hazajött sétájáról. Kiabálásunkra egy kicsit megállt a kertajtóban; mellette a bonneja. A kis leány karján tartotta a bábút, melyért ugy haragudtam rá. Nem lettem volna az a gonosz ficzkó, a ki voltam, ha most nem ujjongok, nem ugrándozok még jobban; hadd busuljon a kisasszony, a mért nem vehet részt ebben a multságban. A leányka végre nem birt ellentállani a kisértésnek. Mielőtt a bonne megakadályozhatta volna, odatámasztotta bábuját a kapuhoz és neki szaladt a sinkának. Rögtön elcsuszott a havon; elesett. A bonne ugy szedte föl a földről. Emilie zokogni kezdett, felöltője egy lucsok lett. A bonne megpirongatta, aztán kézen fogta és fölvitte a házba. A bábút ott feledték. És a kék szemü, piros száju mosolygó »Marie« ott volt az ajtó mellett, mint régen, mikor Aline sétálni vitte őt, — és mint a kis halott ágyánál.

*

Hogyan juthatott eszembe, hogy el fogom lopni Aline kedves bábuját, mikor öt percz mulva már megint csak csuszkáláson járt az eszem? Ez ismét a gyermekpsychologusokat érdeklő kérdés. A gondolat és végrehajása nem tellett öt perczbe. Gyors és ellenállhatatlan kisértés volt ez. Iskoláskoromban többször tapasztaltam ilyet: például

mikor ellenségemre rohantam, mint a vadember vagy a vadállat. Ezt a hirtelen elhatározott lopást valóban a vadak egyszerü ravaszságával hajtottam végre. Fölhasználtam azt a pillanatot, mikor pajtásom háttal nekem egy fához állt, leverni czipője talpáról a rárakódott havat. Fölkaptam »Mariet« és a sinkó felé szaladva bedobtam a nyitott szinbe; azt már nem bántam: összetörik-e szép porcellán arcza a fölhalmozott tüzifán vagy sem. Legurult a farakásról, bele egy talyigába. Eközben lármáztam, hogy pajtásom ne vegye észre az esés zaját. Azzal tovább sikáróztunk, bolondoztunk. Egyszer csak előbukkanik a kis leány bonneja az ajtóban. Jobbra néz, balra néz. Nem tudott hová lenni a csodálkozásában és mindenütt keresgélt, végre a kertbe is bejött.

— Nem látta az Emilie kisasszony bábuját? kérdezte.

Szerencsém volt, hogy pajtásomhoz fordult, ki olyan jóhizemü ártatlansággal válaszolt neki, a milyent én nem tudtam volna szinlelni.

— Miféle bábút? Nem láttam én semmiféle bábút.

— De a kisasszony azt mondja, hogy ide tette le, mikor csuszkálni akart, szólta a cseléd.

— Az lehetetlen, felelt pajtásom; mi nem voltunk el innen egy pillanattig sem. Ugy-e? fordult aztán hozzám.

— Bizony nem, erősítettem én is. Nagyon

vörös lehettem, de hát csipős hideg volt és sokat futkároztunk.

— No ez igazán furcsa! sopánkodott a bonne. Ugyan hol hagyhatta azt a bábut? ... Bezzeg kikap majd érte! ...

Nem voltam rossz fiu, de a gondolat, hogy Emilie nemcsak elvesztette a bábuját, de még jókora pirongatásban is részesül, nem ébresztett bennem lelki furdalást, sőt boldoggá tett. Boldogságom teljes lett volna, ha, mihelyt fölmentem a szobába, nem kellett volna tüstént azon töprenkednem, mitévő legyek, hogy a bábut ne találják meg. Ez a gond üldözött egész este, egész éjjel. Az ünnepi gesztenyés liba, a karácsonyfa, az ajándékok, a másnapra tervezett korcsolyázás mind nem birták kiverni a fejemből azt a gondolatot: »Csak ne találják meg ma este a bábut! ... Vagy holnap reggel ...« A gond főképp akkor gyötrött, mikor lefeküdtem. Föltámadt bennem mindaz az ellenkezés, melyet Aline atyjának második házassága ébresztett szivemben; s egyszersmind a kis halott iránt való szeretet. Magam előtt láttam a jövővénytől megszenségtelenített szobácskát. Képzelmem hallatlan erővel dolgozott. Megjelent előttem az én halaványan mosolygó kis barátnőm és mindazok a régi tárgyak, melyeket ő oly nagy gonddal őrizett. És láttam a másik leányt, abban az ágyban, a hol Aline meghalt; láttam, a mint pizkos ujjáival a fakó selyemkötésü könyveket forgatja és

félretaposott sarku csipőjével — még azt is láttam — beszenyezi a szőnyeget, melyre mi ozsonnákat raktuk ki; és meglopja Alinet, — mert lopás elvenni a kis halott játékait. Halott! Gépiesen isméttem magamban e szót és feltűnt szemem előtt az egykor virágos sir, melyre többé senki sem gondol. Novemberben láttam utoljára e sirt. A térdeplő angyal keze le volt törve. Vallásosságomban szentül hittem, hogy Aline az égben van anyjával és az angyalokkal, igazi angyalokkal, a kiknek nem töredeznek le az ujjaik, liliomot tartanak a kezökben és tiszta fényből valók. De aztán elképzelttem: hogyan fekszik a földben a kis test, melytől a fehér orgonavirágok illatában bucsuztam el. A magányosság rettenetes érzete fogott el. Eszembe jutott, hogy Aline magával akarta vinni a sirba az ő »leányát«. Szerettem volna kimenni a temetőbe és megvesztegetni a sirásót, hogy tegye »Mariet« Aline mellé, örökre.

*

Ha másnap reggel tiz óra felé valaki a kertbe jő, azt látja, hogy a tarlott orgonabokor tövében egy diák ás valamit nagy sietve. Igazi ködboltozat nehezedett a városra; sűrű, fekete köd, melyben a nap csak homályos piros tüzgolyónak látszott. A háztetőket hó fődte. A házban mindenki a készülő ebéd körül sürgölődött. Sokan a nagy misén

voltak. A fiu ügyetlenül forgatta az ásót s a barna földet egy csomóba halmazta, hogy majd annál jobban eltüntethessen minden nyomot. Olykor föltekintett az égre: vajjon lesz-e ma hó, még jobban eltakarni a gödröt. Mellette egy kis gyermek hevert; de első pillantásra észre lehetett venni, hogy csak bábú: a fején bársonykalap, keze a nyakába akasztott parányi karmantyuban. Ez a bábú valamikor igen elegáns lehetett: de látszott rajta, hogy utóbb igen elhanyagolták, mert a ruhája rongyos volt, az egyik lábáról leveszett a cipő, porcellánarczát pedig repedések csufították el. De azért mozdulatlan mosolygás lebegett még mindig piros ajkán és kék üvegszemében. És most az ég gyászos boltozatáról lassan, lágyan hócsillagok kezdtek hullani. A fiu örvendezve tekintett föl az égre. A gödör most már elég mély volt; csaknem egy rőfnyi. A diák fogta a bábút, egy csókot nyomott hideg porcellánarczára, egyet selyemhajára, aztán gondosan lefektette a kis testet a földbe, mintha igazi halott lenne. Majd a bűnös ember segítségével behantolta. Most egy ablak nyílt ki a második emeleten s valaki nevéⁿ szólította Claudeot:

— Gyere föl!

— Megyek! kiáltott a fiu, azzal eldobta az ásót és a hótól immár egész fehér kabátjában vigan szaladt fölfelé.

— Mit csináltál? . . . kérdezte az előbbi hang az ablakból,

— Szép csuszkálót holnapra, felelt a gyerek és lopását hazudsággal tetézte. És mikor egynehány nap mulva gyermekes, buzgó őszinteséggel meggyónt, nem bánta meg, hogy lopott, eltemetni a békés föld alá, a békés hó alá az ő első barátnőjének kékszemü, rózsás arczu, szőke haju leányát.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A szerelem kora.

I.

A Boulevard szerkesztője, amikor előadtam neki azt a tervemet, hogy adjunk közzé egy cikksorozatot a »szerelem koráról«, nagyon elámult, hogy az ő legujabb munkatársa koponyájából ilyen pompás zsurnalisztikai ötlet pattant ki. Csak két hete voltam a lapjánál, és ez volt az első lap, amelynél dolgoztam.

— Mondja el, kedves Labarthe, hogy mit szándékozik tenni — szólt a szerkesztő, a szokottnál enyhébb hangon.

Amikor végighallgatott, egy kis resumében így foglalta össze a tervemet:

— Jó. Tehát ön kérdést fog intézni ezekhez az urakhoz és hölgyekhez, hogy életük melyik szakában tudtak másokat, s tudták mások őket a legjobban szeretni. A maga ötlete ez? Igen? Helyes. Hát most mondja el, kiket akar meginterviewolni?

— Ime a névsoruk — feleltem, s előhuztam a zsebemből egy iv papirost. — Ezen irtam össze

hamarjában azoknak a neveit, akiktől felvilágosítást akartam kérni az érdekes problema felől.

S felolvastam a névsort; két tábornok, két miniszter, egy pap, négy művész (köztük két hires chanteuse), öt színész, három bankár, két ügyvéd, egy sebész, egy törvényszéki orvos és még egy egész sereg irodalmi kitűnőség voltak benne fölvéve.

A szerkesztő hol helyeslőleg bólintott, hol röviden közbevágott: Nem kell!

Végre elérkeztem az utolsó névhez: Pierre *Fauchery*, a kitűnő regényíró.

Ezt is törölje — mondta a szerkesztő, vállat vonva — nem állunk vele jó lábon.

— Pedig, ha van valaki, — bátorkodtam ellenvetni — akinek véleménye az olvasókat s különösen az olvasónőket érdekelné, ugy első sorban ő az. Ugy terveztem, hogy éppen vele kezdjem meg a sorozatot.

— Ám legyen — mondá a szerkesztő. — De *Fauchery* elvből nem fogad reportert. Már több munkatársam próbálkozott hozzá, de egyet sem fogadott; a *Boulevard* pedig nem tűri, hogy fumi-gálják, s így esett meg, hogy egyszer-másszor egy kicsit megsimogattuk.

— És ha én mégis meginterviewolom *Fauchery*t a *Boulevard* számára — szóltam önérzete-sen. Fogadni merek rá, hogy sikerül. Biztos módszerem van . . .

— Annál jobb — mondta a szerkesztő — akkor két louisval emelem a fizetését. Mert kérem, engem bánt, hogy ez az ember úgy tesz, mintha fütyülne a reklámra! Kell, hogy ő is beadja a derekát, mint a többi.

— De hát tamáskodom benne, — fűzte hozzá, széles vállait vonogatva — hogy ez önnek sikerüljön... És vajjon miben áll az ön biztos módszere?...

— Engedje, szerkesztő ur, hogy erre majd csak azután feleljek. Negyvennyolcz óra alatt majd kisül, hogy győztem-e vagy sem?

— Hát menjen isten hírével és ne kimélje azt az embert.

*

Határozottan jócskán haladtam már az ujságírás mesterségében; két heti inaskodás után már túrtam, hogy Pascal ur, az én rettenetes szerkesztőm, akitől most függtem, így beszélhessen előttem arról az íróról, akit minden élő írók közt leginkább csodáltam. De amióta belefáradtam a szellemi koplalásba s elhatároztam, hogy érvényesülni fogok a párisi tarka világban, azóta ugy levedlem a régi bőrömet, akár a mókus a téli bundáját. Emlékeztem még jól, hogy az asztalom fiókjában még egy egész halom költemény, dráma és regényterv tanuskodik arról, hogy egykor — tegnap — volt, volt egy Jules *Labarthe* nevü fiatal ember, aki feljött

a vidékről Párisba, hogy nagy emberré legyen. De ez a fiatal ember, aki hitt az Irodalomban — nagybetűvel — és az Ideálban, — ismét nagybetűvel, — és a Dicsőségben — ismét nagybetűvel — meghalt és már el is van temetve. Valjon fel fog-e támadni valaha, hogy ismét kedvtelésből, lelkesedésből írjon? Lehet; de ebben a perczen nem tudok és nem hiszek többet, mint hogy az erélyes és rajongó Labarthe belépett a sajtó világába és nincs egyéb vágya és célja, mint hogy a lehető legrövidebb idő alatt ötvenezer frank évi jövedelemhez jusson. Mit bánja ez az ujjászületett Jules Labarthe, hogy ez az arczátlan Pascal »megsimogatta« Balzac legtehetségesebb és legjelesebb utódját; hiszen jó magam is — az új Labarthe — olyan »operációra« készülök, a mely legalább is felér a derék szerkesztő ur dobjával. Volt egy módszerem, amelylyel biztosan megcsinálhattam az interviewt. Ime a mód: még naivságom korszakában történt, hogy Pierre Faucheryhez verseket és novellákat küldözgettem. A nagy író, aki akkortájt éppen utazgatott, válaszolt nekem. Én is feleltem a levelére, a melyre Pierre Fauchery újra irt választ s meghivott, hogy látogassam meg, ha majd hazatér az utjából. El is mentem a lakására, de nem találtam otthon. Valami szégyenkezéshez hasonló érzés tartott vissza, hogy harmadszor is kísérletet tegyek. Pedig még sohase láttam a nagy író; ő sem ismer engem: erre építettem a terve-

met. Annak a két rajongó, versekkel és novellákkal bélelt levélnek az írója elérheti azt, ami zszurnalisztának még sosem sikerült. A tervem igen egyszerű volt: Elmegyek a lakására, s ő fogadni fog. Eltitkolom előtte jelen foglalkozásomat; s majd inkább valami tarka regénytárgyat mondok el, amelyben szó lesz a szerelem koráról. Erről a tárgyról majd aztán ő is elmond nekem egyet-mást, és ugyancsak bámulni fog, ha majd a *Boulevard* hasábjain nyomtatásban látja mindazt, amit elmondott. Igaz, hogy e miatt előre is furdalt egy kissé a lelkiismeret, de a lelkifurdalásokat könnyen lecsillapítottam e két iszonyu szóval, hogy: »küzdelem a létért«, és azzal, hogy eszembe idéztem azt a számos példát, amelyet dicsérőleg emlegettek az ujságírók: a jó, a derék ujságírók, akik — oh, boldogság! — szivesek voltak engemet maguk közé befogadni.

II.

Másnap becsöngettem Pierre Fauchery házá-
nak kapuján. A jeles regényíró Passy egy rejtett
zugában, a rue Desbordes-Valmoreban lakott. Meg-
vallom őszintén — hiszen csak egyszerűen a tiszta
igazat akarom elbeszélni — nos, megvallom, hogy
mialatt ott álltam a kapu előtt, valami ugy meg-
bizseregtette a szívemet, hogy milyen pompásan
megtréfálom e békés otthon lakóját. Hanem a szí-
vem legmélyén egy kis harag is volt azok ellen,
akik gonosz irodalmi harcban e fajta lépésekre
kényszerítik az embert.

A kapu kinyílt és egy szolga jött előmbe.
Láthatólag rosz kedvűen felelt a kérdéseimre: Pierre
Fauchery ur nincs Párisban. E hír az első pilla-
natban annyira levert, hogy nem tudtam mit mon-
dani a szolgának. Azután sürgetve tudakoltam,
hogy mikor tér haza? A szolga nem tudta. Szegény
Pierre Fauchery, azt hitte, hogy elég, ha a szolgálái
elől titkolja, hol jár. Nem telt bele egy félóra s
már tudtam, hogy jelenleg Nemours közelében idő-

zik a Proby-kastélyban. Csak a kiadóját kellett felkeresnem.

Két óra mulva megváltottam a jegyemet a gare de Lyonon. Vittem magammal némi podgyászt, mert arra is gondoltam, hogy esetleg ott kell majd töltenem az éjszakát. Elhatároztam ugyanis, hogy ha délután esetleg nem lelem otthon a mestert, másnap délelőtt fogok jelentkezni a kastélyban. És hat órával azután, hogy Passyban a derék szolgáltnak nyilatkozott előttem, már ott álltam a Proby-kastély csarnokában s beküldtem névjegyemet Pierre Faucheryhez. A névjegyemre néhány sort vetettem, amelyekben emlékeztettem a regényíró múlt évi versekkel s novellákkal bélelt leveleimre és ez meg is tette a kellő hatást. Tíz percz mulva bevezettek Pierre Fauchery dolgozó-szobájába. De ez a tíz percz sem múlt el haszontalanul. Láthattam ezalatt, hogy két fölötte elegáns, csinos hölgy jön ki a regényíró szobájából.

— Ahá — gondoltam — ez hát Pierre Fauchery bujkálásának a titka . . . Az interview érdekesnek ígérkezik . . .

*

— A szerelemnek nincs kora — szólott Pierre Fauchery — mert az az ember, aki tud szeretni . . . ezt a szót az ideális rajongás értelmében fogva fel . . . sohasem szünik meg szeretni. Sőt tovább megyek: soha nem szünik meg ugyanazon lényt

szeretni. Ugy-e bár hallott arról a híres fiziológusról, aki egy arczkép-sorozaton tanulmányozta, hogy miben rejlik az a sajátságos, határozatlan hasonlóság, amelyet egyes családtagokon észlelni lehet... Egymás mellé állított vagy husz fényképet... mind a husznak eredetije egy vérből való volt... és e husz fényképet újra lefotografálta: mind a huszat egy lemezre egymás fölé. Így aztán erősebb árnyalattal váltak ki a közös vonások, a melyek megadták a család típusát. No látja! Én meg vagyok győződve, hogy ha hasonló kísérletet lehetne tenni s egymásra fotografálhatnók azoknak az asszonyoknak az arczképeit, akiket egy és ugyanazon férfi szeretett vagy szeretni vélt: akkor kitűnnék, hogy ezek az asszonyok mind hasonlóak egymáshoz. Még a legnagyobb csapodárok is egyetlen egy arcot szerettek öt, hat, vagy akár husz asszonyban, mindenki csak egyetlen egy lényeg után kergetőzött számos lényen át. Csak az a kérdés, hogy a férfi élete melyik szakában akad arra az asszonyra, aki legjobban hasonlít az ideáljához. A mikor erre az asszonyra ráakadnak, akkor élük a szerelem korát.

*

— Hogy mely korban szeretnek bennünket leginkább? — folytatta Pierre Fauchery. — Lássá: minden szenvedélyek közül, a melyekről tudok, a legmélyebbet s leghevesebbet egy kitűnő író kel-

tette, mikor már meghaladta volt a hetven esztendő. Igaz, hogy még egészen egyenesen tartotta a derekát és éppen olyan fürgén lépdegélt, mint akár ön, ifju barátom, olyan mesterien csevegett, mint Rivarol, olyan szép verseket irt, mint Vigny, hozzá igen szegény volt, szerencsétlen és elhagyatott... Emlékszik, mit mond Shakspere mórja: »megszerezett a veszedelmek miatt, melyeket kiálltam; én pedig megszerettem a részvétért, amelylyel irántam viseltetett«. Nos, ami kitünő mesterünk olyan rajongásra ihletett egy gyönyörű előkelő és gazdag orosz leányt, hogy az nem ment férjhez, és bármint tiltakozott is a családjá, a mestert utolsó betegségében éjjel-nappal ápolta, gondozta. Ő fogta is le a haldokló mester szeméit. S mikor meghalt, örököseitől megvásárolt mindent, ami a mesteré volt; kibérelte a lakást, ahol a mester élt és a szobákat érintetlenül úgy hagyta, mint ahogy a mester életében voltak... Tíz év előtt történt ez s e leány még most is olyan rajongással csügg a mesteren, mint tíz év előtt. No lássa: ez a leány az agg mesterben lelte föl azt a lényt, a ki leginkább hasonló volt ahhoz az eszményi képhez, amelyet a szivébe zárva hordott. És így volt Goethevel és Lewetzow Ulrikával és Lamartinenal és mindenkivel... De ifju barátom — tette hozzá — ha ön az érzelmeket ilyen emelkedett álláspontról akarja festeni, akkor le kell, hogy mondjon a megfigyelésnek arról a módjáról, amely a mai irók

betegsége. Hogy a hetvenesztendős szerelmes se nevetséges, se bosszantó ne legyen, alkalmaznia kell rá azt, amit a jó öreg Corneille mondott büszkén egy marquis nőhöz:

Van rajtam még egynémi szépség,
Hogy nem gyötör a kétség,
Ha tűnik az idő . . .

— Nos, barátom, volna bátorsága ilyen emelkedett, felsőbb érzelmeket analizálni és ilyen magasabb rendű lényekben hinni? Ezen fordul meg a regényírás művészete . . .

És mikor a mester így beszélt, volt a szemében valami eszményi, fennkölt sugár; úgy tetszett, mindha Pierre Fauchery maga is azok közül a »felsőbb« lények közül való lett volna és nem találtam tulságosan erőltetettnek azt az elméletet, melyet ez a hatvan év felé járó férfi vallott, s amely szerint nincsen olyan öreg kor, hogy szeretni ne lehessen miatta. Az eszméknek az a világa, amelyben ez a kitűnő író élt, erősen elütött a füstös irodalmi tanya légkörétől, amelyben én éltem néhány hét óta. Ebben a férfiuban, aki már mintegy harmincz kötetben tett tanuságot hatalmas tehetségéről, minden ifjuságom első álmaira emlékeztetett. Soványsága kimerítő szellemi munkásságról tanuskodott, szájának alakja pedig jellemszilárdságot fejezett ki; mélyen redőzött homloka fehér volt, mint a papír, amely fölé hajolva, kigondolta és

leírta eszmékben gazdag műveit. S gondosan ápolt kezeinek finomsága, testtartásának eleganciája, egész megjelenésének előkelősége azt mutatta, hogy ez az ember maga is gyakorolta azokat a szép erényeket, amelyeket hirdetett. Az élet kísértései nem zavarhatták meg az ő etikai felfogását.

S a mellett előzékeny is volt és barátságos, mert amikor már sokáig csevegtünk, így szólt:

— Nos, barátom, ha már itt van, Nemoursban, reménylem, hogy látni fogom még egynehányszor. Ma pedig nem bocsátom el anélkül, hogy ne ne mutassam a vendégeimnek . . .

*

Nem ellenkezhettem . . . Így esett meg aztán, hogy a *Boulevard* egyszerű reportere délután öt órakor teát szürcsölgetett annak a kastélynak a diszes szalonjában, amelybe zszurnaliszta bizonyára még nem tette be a lábát soha. A mester maga is vendég volt e háznál, az agg Proby marquise vendége és a regényíró- és költőjelölt képében megjelent zszurnalisztának még az a szerencse is kijutott, hogy a marquisenak is bemutatták. És a hófehérhaju bájos marquise kérdezősködött a terveiről; a költőjelölt-zszurnaliszta pedig mindenféle erőszakolt hazugságokat válaszolt, de közben úgy irultpirult, hogy a jó marquise félénk, naiv fiatalembernek nézte a reportert.

És mintha valami pajkos szellem működött volna közre, hogy minél elszántabban vigyem véghez gaztettemet, ime, az a két fiatal hölgy is megjelen a szalonban, akik jöttömkor távoztak a mester szobáiból.

Oh, milyen csodás, élő kommentárja volt ez a két hölgy az én interviewomnak és mint világsodott meg előttem Pierre Fauchery elmélete, midőn őket a mesterrel csevegni hallottam.

Az egyik mintegy husz évesnek látszott, a neve, ha jól hallottam — mademoiselle de *Russaie*. Elég kifejlett gyermek volt, hosszukás arczával, melyből tüzes fekete, édes, de szilárd kifejező szempár villogott elő. Meglepően hasonlított a Louvre *Salon Carré*jában függő franczia festőnek tulajdonított portraithoz, melyet ruhája és fövege sötét színe miatt a *Fekete embernek* neveztek el. A szája és orrczimpája körül ugyanaz az elfojtott idegesség látszott, amely olyan varázsos lebilincselő hatásúvá teszi azt a híres festményt. Egy negyedóra alatt meggyőződtem róla, hogy ez a leány szerelmes volt a mesterbe. Ha Fauchery beszélt, egész valója érdeklődéssel telt el; belemerült, beleolvadt a figyelésbe. Mikor pedig a leány beszélt a mesterhez, szinte éreztem a hangja remegését. A mester pedig, a lány naiv bálványozásának sugaraiban, úgy tetszett, mintha visszanyerte volna testének élénkségét, izmainak rugalmasságát, s azt a tüneményes elmeélességet, amelyet csak az ifjuság mindenható kegye tud megadni

— Most már értem, miért idézte a mester Goethét és a marienbadi leánykát — gondoltam magamban mosolyogva, amikor egy bérkocsiban ülve robogtam a Proby-kastélyból Nemours felé. — Önmagára gondolt, mert szerelmes abba a kis leányba és a leány viszont szereti. Ki tudja, nem fogjuk-e mihamarább hallani, hogy Pierre Fauchery feleségül vette mademoiselle Russaiet. No ez a házasság jókora feltűnést fog kelteni s ha a szerkesztőm megtudja, hogy én jelen voltam az eljegyzésén . . . Hanem most csak az interviewről gondolkozunk! . . . Bizony, Fauchery nagyon csodálkozni fog, ha holnapután olvasni fogja a *Boulevard*-ban . . . Nem, nem cselekszem jól . . . Ej, de nem ártok vele neki egy cseppet sem . . . Különben is . . . küzdelem a létért!

Tanakodtam magamban, és érvekkal iparkodtam elcsitítani a lelkemben feltámadó hangot, amely így szólt:

— Nincs jogod leírni és kinyomatni azt, amit Pierre Fauchery mondott, mert a regényíró azt hitte, hogy kezdő poétát fogad és nem reportert . . .

De hallottam a szerkesztő hangját is: — Sose fog önnök sikerülni, barátom . . .

És bár, szégyellem megvallani, ez a második hang erősebb volt az elsőnél. Későn érkeztem Nemoursba és lekéstem a vonatról, amelylyel még vacsorára Párisba juthattam volna. Az ódon vendégfogadóban, ahol megszálltam, takaros, nyugalmas

kis szobát nyitottak ki a számomra. Azt gondoltam: ej, milyen kellemes lesz itt az írás és lefekvésig azzal töltöttem az időt, hogy papírra vetettem az interview bevezetését. A délutáni események hatása alatt irtam és bár közben egyre gyöförték a lelkiismeret furdalásai, — e benyomások alatt olyan cikk került ki a tollamból, hogy a Goncourtok naplójának, a reporterek e pompás kézikönyvének sem vált volna szégyenére. Mindent leirtam, utazásomat, hogyan érkeztem a kastélyba, e XVIII. századból való kaczer építmény szilhetjét, az egyenesre nyesett falombokat... a mester dolgozó szobáját, a mestert magát... a beszédét... aztán a szalont és a társaságot... és a mester mosolyát, amely ajkán játszadozott és a szeméből sugárzott, amikor agg és ifju barátnői körülvették.

Csak a befejező szavak hiányzottak a cikkből, nem tudtam befejezésül valami okos dolgot kieszelni.

— Majd holnap eszembe jut valami! — gondoltam.

És — hiába, ilyen az írói természet — amikor lefeküdtem, úgy éreztem, hogy jól teljesítettem a kötelességemet. Csak egy interviewt irtam ugyan le, de azt hittem, hogy az agyamban forrongó regény legszebb fejezetét örökítettem meg.

III.

Mi történik bennünk, mialatt alszunk? Gondolataink titkon, ellenállhatlanul, tudtunk nélkül buzgón dolgoznak, míg érzékeink elzárkóznak a külvilág benyomásai elől. Hát alvásközben megváltozhatott akaratom, elhatározásom?

Tíz percz se mult el azóta, hogy fölébredtem és már előttem lebegett Pierre Fauchery alakja. Az a gondolat, hogy visszaéljek e férfiú szivességével, olyan türhetetlennek, elviselhetetlennek tetszett, hogy szenvedélyes vágyat éreztem még egyszer látni őt. Igen, fel kell keresnem és bocsánatot kérnem hazugságomért. Meg akarom neki vallani, hogy ki vagyok, hogy mit akartam ellene elkövetni s megkérem, hogy bocsásson meg. És szét fogom tépni azt, amit az este irtam. Hirtelen kiugrottam az ágyból és az asztalhoz léptem, ahol az irásom feküdt. De mielőtt eltépném, még egyszer elolvastam. És ekkor minden íróember meg fog engem érteni olyan sikerültnek találtam a czikket, hogy nem téptem el. És egy gondolatom támadt: Fauchery olyan

értelmes és olyan nagylelkű! Hát mi van ebben a cikkben, a mi sérthetné? Semmi, éppenséggel semmi! Ha ma délelőtt újra elmennék hozzá, ha elmondanám neki az esetemet, ha felvilágosítanám arról, hogy e kis interview sikerétől függ tán egész zsurnalisztikai pályám? Ha megtudja, hogy sok-sok évig éltem nyomorban, hogy esztendőkön át dolgoztam hiába, eredmény nélkül... és ha értésére adnám, hogy csak azért lettem zsurnalisztává, hogy meglegyen a mindennapi kenyerem? Oh, Pierre Fauchery bizonyára megértene és kegyesen felelné: »Adja ki az interviewt!«

De hátha megtagadná? ... Nem, nem, nem fogja megtagadni.

*

Egész délelőtt különös tervemen tanakodtam; lelkemben küzdöttem ellene, mert volt bennem valami természetes szégyenérzet, mely kinossá tette a terv kivitelét. Kényes volt a dolog, nagyon kényes. A megoldás egyszerre kellett, hogy szolgáljon jobb-érzésemnek, hiuságomnak, írói ambíciómnak és erszényemnek. Tudtam, hogy a szerkesztőm felette bőkezű lesz, ha az interview megtetszik neki. S nem ígért-e a szerkesztőm külön jutalmat?

Délig fontolgattam a dolgot, akkor aztán lementem a szálló éttermébe, és hamarjában megébédeltem. Éppen fel akartam ugrani a bérkocsiba, amely már tegnap is kivitt a kastélyhoz, midőn

egyszerre csak láttam, hogy az uton egy czimeres hintó közeledik, amelyben meglepetéssel vettem észre Pierre Faucheryt. Ott ült a kocsipárnákon, borus álmodozásba merülve. Igen, Pierre Fauchery ül a hintóban, de hangulata, ah! mennyire különbözik tegnapesti jókedvétől! Mi történhetett vele? . . . A bakon levő málhák elég világosan jelezték, hogy a mester a pályaházhoz hajtat. Órára nézek. Tizenkét percz múlva indul a vonat Páris felé; felszaladok a szobámba, felkapom a podgyászomat, kifizetem a számlámat, lefutok az utczára, beugrom a bérkocsiba, lóhalálban kivágtatok a pályaházhoz és mikor a vonat elindult, már ott ültem egyik kupében a mesterrel szemben. Kivülünk nem volt senki más a szakaszban.

— Ah, hát ön is elhagyja Nemourst? — szólított meg a mester. — Hát ön is ugy van, mint én. Párisra van szüksége, ugyebár, dolgozni akar?

Az ilyenformán induló társalgás módot nyujt-hatott volna, hogy megtegyem a vallomást, amelyre rászántam magamat. De most a mester előtt hirtelen valami legyőzhetetlen szégyenérzet fogott el; és ezenfelül utitársam egész lénye most olyan különös benyomást tett rám, hogy erősebb volt a kíváncsiságom, mint elszántságom ereje. Hogy Pierre Fauchery ilyen váratlanul, hirtelen elhagyta a Proby-kastélyt, ahol még az este oly pompásan érezte magát: százféle véletlennel is meg tudtam

magamnak magyarázni. Valami rokonától haphatott táviratot, vagy a kiadója hívatta sürgősen, vagy más efféle . . . De hogy az este óta ennyire átalakulhatott a mester arczkifejezése, hogy huszonnégy óra alatt Pierre Faucheryből levert, fáradt, megtört, öreg ember lett, mikor még tegnap olyan boldognak, ivignak láttam a mademoiselle de Russaie társaságában, aki — úgy véltem — szereti a mestert, s akit a mester is szeret; ez rejtély volt előttem, melyet Párisig minden áron meg akartam oldani. Azt hittem, hogy annak a beszédnek a révén, amelyet tegnap nekem elmondott, valami közvetett formában értesülhetek arról, hogy mi történt vele, miért utazott el ilyen sebtében és mi okozta — így fejezte ki ő maga egyik regényében — »belső mennyországnak« ilyen gyors átalakulását. És csakugyan állítólagos regénytárgyamra fordult a szó s Pierre Fauchery így szólt:

— Gondolkoztam tegnapi beszélgetésünkről és az ön regényéről. S félek, hogy tegnap rosszul fejeztem ki a gondolataimat . . . Midőn azt mondtam önnek, hogy minden korban szerethetünk és minden korban viszont szerethetnek bennünket, hozzá kellett volna fűznöm, hogy néha a szerelem elkésve érkezik. Olyankor van ez, mikor már csak önfeláldozással tehetünk bizonyosságot az előtt, akit szeretünk, arról, hogy mennyire szeretjük. Ha megígéri, hogy nem fogja felhasználni azt, amit elmondanék . . . mert nem az én titkom . . . akkor szol-

gáltathatnék önnek — amint manapság mondani szokták — egy dokumentumot is. Valóságos kis dráma, érdekes megoldással.

Miután biztosítottam diszkrétziómról, folytatta beszédét:

— Volt egy jó barátom. Olyan idős volt mint én. Ez a barátom szeretett egy husz éves ifju leányt. Barátom szegény volt, a leány gazdag. A leány szülői elválasztották őket egymástól. A leány máshoz ment feleségül, de nemsokára meghalt. Barátom csak élt tovább, viruló egészségben. Ön is jól tudja, mennyire igaz az a közmondás, hogy: végre is minden bajból kigyógyul az ember. Ismertem volt barátom szenvedélyes szerelmét, láttam azt a végtelen kétségbeesést, mely elfogta, mikor le kellett mondania szerelméről. De azért mégis megvigasztalódott: új szerelemre áhitott, új gyönyörökbe kóstolt, új szerencsét próbált s újra meg újra csalódott. Így folytatta ezt esztendőkön át. De valahányszor egyedül voltunk négyszemközt, bizalmasan megvallottuk egymásnak érzelmeinket, gondolatainkat; ilyenkor mindig megemlékezett első ideáljáról, a kiért husz éves korában rajongott. S gyakran szólt hozzám így:

— Mindig csak ezt az első ideálomat kerestem valamennyi nőben, akivel egybekerültem De mivel egyikben sem leltem föl a maga teljességében azt az elsőt, azért egyiket sem szerettem igazán.

— És az a leány, — kérdeztem a barátomtól. — Szeretett téged az a leány?

— Erre sohse gondoltam, — felelte a barátom — szóval soha sem mondotta, hogy szeret.

No lássa, képzelje el, hogy ez az én jó barátom megvénült, mint én. Megöszült, belefáradt az életbe és bizik benne, hogy végre elérte az óhajtott nyugodalmat. S ime ekkor látogatóba megy a rokonaihoz vidékre és ott szemtül-szemben lát egy husz éves gyermeket, akinek arcza, szeme, termete, szóval egész valója szakított olyan, mint azé, akit az én jó barátom harmincz esztendő előtt szeretett. Ugy-e bár tudja, hogy léteznek ilyen sajátosságos hasonlatosságok: ugyanaz a tekintet, ugyanaz a hang, ugyanaz a mosoly, ugyanolyan mozdulatok, ugyanazok a gondolatok, ugyanazok az érzelmek . . . Nem hogy két-három mondatban leirhatnám, de lapokat, fejezeteket kellene szentelnem arra, hogy kifejezhessem azokat az érzéseket, amelyek barátomat elfogták: az a félig most érzett, félig a multba viasszaszálló gyöngédség, amelylyel az élön át egy halotton csüggött; a léleknek az a fél hallucinációja, melyben nem tudni, hol végződnek az emlékek és álmok, s hol kezdődik a való, az elvesztett holt mátkának és ez ifju, ellenállhatlan, naiv leánynak csodás egyesülése . . . Egy viruló ifju leány jár-kei a szalonban, mosolyog, kaczag, dalol, a barátom bizalmasan sétál a kastély e bájos lakójával,

hogy mi volt egykor s mi most!... Barátom sose mondta el, hogy mit érzett abban a pillanatban s én nem is kérdeztem tőle soha. Talán azt érezte, hogy bünt követ el, ha szenvedélyre gyújt egy fiatal leányt, akit nem vehet feleségül? Belátta tán, hogy az elrútult, megvénhedt emberben egy viruló ifjút szeret az a leány? Vagy fájdalmas szeretettel arra a másakra, most már holt asszonyra gondolt, aki nem adta meg neki a csókot akkor, amikor még viszonzozhatta volna?... Csak annyit tudok, hogy az én jó barátom még aznap elhagyta azt a várost, hogy ne lássa többé soha azt, akit nem szerethet ifjúságával, tisztaságával, fiatal, husz esztendőös lélekkel, ... mint ahogy egykor szerette azt a másikat, aki már a holtak birodalmában lakozik.

IV.

Néhány óra mulva már a *Boulevard* szerkesztőségében voltam és beléptem a szerkesztő szobájába. Pascal szerkesztő felállott és így szólt:

— Már? Nos, meginterviewolta Pierre Faucheryt?

— Még csak el sem fogadott! — viszonzám szemtelenül.

— No, ugy-e megmondtam! — gúnyolódott a szerkesztő, vállat vonva. — Csak jelenjen meg annak a fráternek egy kötete, majd számolunk vele!

Azután szemtelenül az arczomba nézve, folytatta:

— Különben, kis Labarthe barátom, magának olyan jó, fiatal képe van, hát csak ne féljen, majd arat még ennél nagyobb sikert is a zszurnalisztika terén . . .

*

Nem tiltakoztam a szerkesztő gúnyolódása ellen. Pedig mit szólt volna, ha megtudja, hogy az

interview a zsebemben van, a fejemben pedig páratlanul érdekes történet motoszkál, amelyből remek tárczát lehetne írni. De nem kapta meg sem az interviewot, sem a tárczát.

Azóta arattam sok sikert a zszurnalisztikában, el is vesztettem belé jó, fiatal képemet, és bőven megkeresek évente ötvenezer frankot. De nem adtam ki egyetlen egy cikket sem, mely oly gyönyörűséggel töltött volna el, mint az a cikk, — nemoursi látogatásom, — amelyet a fiókom mélyére rejtettem, hogy soha ki ne kerüljön onnan.

Gyakran gondolok arra, hogy nem úgy szolgáltam az irodalmat, ahogy akartam volna: mert egész pályámon egyetlen egy könyvet sem irtam, csak apró aktuális cikkeket. De ha eszembe jut, hogy volt annyi lelki erőm, hogy ne kövessem el mesterem ellen azt az indiszkrécziót, amelyet el akartam követni, akkor így szólok magamhoz:

— Ha nem is szolgáltad az irodalmat, de legalább nem is árultad el.

Most azonban, midőn Pierre Fauchery már nincs az élők közt, úgy hittem, hogy elbeszélhetem az én első interviewom történetét. Semmi másra nem vagyok olyan büszke...

Paul Bourget-tól
az Athenaeum kiadásában megjelentek:

ASSZONYI SZIV.

Regény két kötetben.

Ford. Tóth Béla.

Kötve 1 forint.

HAZUGSÁGOK.

Regény három kötetben.

Ford. Tóth Béla.

Kötve 1 frt 50 kr.

VÉGZETES IDYLL.

Regény három kötetben.

Fordította Cserháalmi H. Irén.

Kötve 1 frt 50 kr.

